

Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Kitâbü'n-nevâzil* İsimli Eserinin Yazma Nüshaları: Tanıtım ve İnceleme*

Öz: Hanefî hukuk geleneğinde fıkhî hükümler ve bunlardan elde edilen fıkhî kaideler temelde mezhebin üç hukuk önermesini teşkil eden üç ana kaynağa dayanmaktadır. Bunlar zâhiru'r-rivâye, nâdiru'r-rivâye ve vâkıât/nevâzil eserleridir. Vâkıât eserleri temelde Hanefî mezhebi kurucu kimliklerinin ilk talebelerinden ilim almış yahut daha sonraki nesillerde mezhep normları üzere yetişen ve bu alanda yetkinlik kazanan fakihlerin (meşayih) yeni meseleler karşısında öne sürdükleri görüş, öneri ve içtihatlarını konu edinmiştir. Vâkıât literatürü çerçevesinde özellikle Belh meşayihinin görüşlerini derleyen ilk kitap Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Kitâbü'n-nevâzil* adlı eseridir. Bu eserin, bilimsel ve güvenilir bir edisyon kritikten (tahkik) geçerek ilim dünyasının hizmetine sunulması alanda önemli bir eksiği tamamlayacaktır. Bu tahkik faaliyeti için atılması gereken ilk adım eserin olabildiğince fazla nüshasına erişilebilir ve bunları tanıtmaktır. Bu makalede *Kitâbü'n-nevâzil*'in, kendisine veya bilgisine ulaşılabilen yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerdeki nüshaları tanıtılacaktır. Geniş bir tarama faaliyetinden sonra toplam kırk dokuz nüshaya ulaşılabilmektedir. Bunların on üçü farklı olmalarına rağmen kataloglara sehven *Kitâbü'n-nevâzil* olarak kaydedilmiş, dokuzu ise farklı sebeplerden dolayı temin edilememiştir. Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Kitâbü'n-nevâzil*'ine aidiyeti doğrulanan ve temin edilen yirmi yedi nüshanın yirmi biri yurt içinde, altısı yurt dışında bulunan çeşitli kütüphanelerde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefî Mezhebi, Vâkıât, Nevâzil, Semerkindî, *Kitâbü'n-nevâzil*, Nüsha.

Written Copies Of *Kitab Al-Nawâzil* By Abu Al-Layth Al-Samarqandî: Introduction And Review

Abstract: In the Hanafi law system, the fiqh clauses and the fiqh rulings which derived from them are primarily based on three major sources, which together comprise the madhab's three legal propositions. These are the works known as zâhir al-riwâya, nâdir al-riwâya and wâkıât/nawâzil. Wâkıât works primarily focus on the opinions, proposals, and jurisprudence of jurists (mashayih) who obtained knowledge from the founders of the Hanafi sect or who grew up adhering to sectarian standards and acquiring expertise in this subject as new issues arose. *Kitab al-Nawâzil* by Abu Al-Layth Al-Samarqandî is the first book to assemble specifically the Belh sheikh's ideas within the context of the literature. Presenting this work to the scientific community by undergoing a

Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, abdullahdemirci@klu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0781-8142.

* Bu makale, Prof. Dr. Mürteza Bedir danışmanlığında 2021 yılında tamamladığımız “*Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin en-Nevâzil İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme (İcârât Bölümünden Eserin Sonuna Kadar)*” başlıklı doktora tezi esas alınarak ve kısmen değiştirilerek hazırlanmıştır.

ATIF: Demirci, Abdullah. “Ebü'l-Leys Es-Semerkindî'nin *Kitâbü'n-nevâzil* İsimli Eserinin Yazma Nüshaları: Tanıtım ve İnceleme”. *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 5/1 (Haziran/June 2022): 235-279.

Makale Türü / Article Type: **Araştırma Makalesi / Research Article.** Geliş Tarihi / Date Received: **22.02.2022** Kabul Tarihi / Date Accepted: **27.06.2022**
DOI: **10.5281/zenodo.6768610** İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımına taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

scientific and reliable edition critique (verification) will address a significant gap in the field. The first step in performing this inquiry is to obtain and introduce as many copies of the work as possible. In the present article, the copies of Kitab al-Nawāzil in domestic and foreign libraries, whose printed form or information about it can be accessed, will be introduced. A thorough search revealed a total of forty-nine copies. Although thirteen of them are different, they were accidentally cataloged as Kitab al-Nawāzil and nine of them were unavailable for various reasons. Twenty-one of the twenty-seven copies, which were verified to be authentic copies of Kitab al-Nawāzil by Abu Al-Layth Al-Samarqandi, are housed in various libraries around the country, while six are located abroad.

Keywords: Islamic Law, Hanafi Madhhab, Wākiāt, Nawāzil, Samarqandi, Kitāb al-Nawāzil, Copy.

Giriş

Irak-Ebû Hanîfe hukuk geleneğini belirlemede ve doktrinin şekillenmesinde en etkili isimlerin başında hiç şüphesiz İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybâbî'nin (v. 189/805) eserleri gelmektedir.¹ Özellikle Hanefî mezhebinin iskeletini ve ana çatisını oluşturan bu eserler, mezhep içi hukuk önermelerinin temelini temsil eder. Zâhirü'r-rivâye (ya da usûl)² ve nâdirü'r-rivâye (ya da nevâdir)³ olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutulan söz konusu eserler, ekseriyetle mezhebin kurucu kimlikleri olan İmam Ebû Hanîfe (v. 150/767), Ebû Yusuf (v. 182/798) ve Muhammed'in görüşlerini içermektedir. Rivayet açısından kuvvetli ve güvenilir bulunduğu için mezhebin ana gövdesini teşkil eden zâhirü'r-rivâye eserleri, mezhebin temel kurucu görüşleri ve içtihatlarını ihtiva etmektedir.⁴ Şeybânî'nin, bir alt kategoride yer alan nâdirü'r-rivâye eserleri ise mezhebin ikinci ve tali kaynakları başka bir ifadeyle yardımcı kurucu görüşleri ve içtihatları olarak değerlendirilir.⁵

1 Mürteza Bedir, *Bubara Hukuk Okulu* (İstanbul: İsam Yayınları, 2014), 22.

2 *Zâhirü'r-rivâye* olarak adlandırılan eserler *el-Asl/el-Mebisüt, ez-Ziyâdât, el-Câmi'u's-sağır, es-Siyerü's-sağır, el-Câmi'u'l-kebir* ve *es-Siyerü'l-kebir* olmak üzere altı eserden oluşmaktadır. Bkz. Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü'l-mubtâr a'la'd-Dürri'l-mubtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1412/1992), 1/69; a.mlf., *Şerhu U'küdi resmi'l-müftî* (Suriye: Matbaa'tü'l-Meârif, 1301), 10. Zâhirü'r-rivâye'nin beş kitaptan oluştuğunu ifade eden görüş için ayrıca bkz. Bedir, *Bubara Hukuk Okulu*, 51-52.

3 Bunlar *el-Hârûniyyât, el-Cürçâniyyât, el-Keysâniyyât* ve *er-Rakkıyyât* gibi eserlerdir. Bkz. İbn Âbidîn, *Şerhu U'küdi resmi'l-müftî*, 10; Eyüp Said Kaya, "Nâdirü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/278.

4 Eyüp Said Kaya, "Zâhirü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/101; Bedir, *Bubara Hukuk Okulu*, 100.

5 İbn Âbidîn, *Reddü'l-mubtâr*, 1/69; İbn Âbidîn, *Şerhu U'küdi resmi'l-müftî*, 10; Bedir, *Bubara Hukuk Okulu*, 100; Eyüp Said Kaya, "Nâdirü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*

Hanefî hukuk ekolünde gerek fikhî hükümler gerek bu hükümlerden elde edilen fikhî kaide ve kurallar, büyük ölçüde mezhebin üç hukuk önermesinden ilk ikisini teşkil eden bu kaynaklara dayanmaktadır. Diğer ikisi gibi hukuku kuran değil; onu devam ettiren ve boşluk doldurucu niteliğe sahip üçüncü hukuk önermesi ise vâkiât/nevâzil eserleridir. Hukuk kurucu kaynaklar, Ebü Hanîfe ve onun yakın halkasının içtihat faaliyetlerini esas alırken vâkiât/nevâzil türü telifler, daha çok ekolün ana kurucusu Ebü Hanîfe'ye mülaki olamamış fakat onun talebelerinden ilim almış yahut daha sonraki nesillerde mezhep normları üzere yetişen ve bu alanda yetkinlik kazanan fakihlerin (meşayih) görüş, öneri ve içtihatlarını konu edinmiştir.⁶

Belh, Buhârâ ve Irak olmak üzere üç bölgede ortaya çıkan meşayih tabakasında Belh meşayihinin vâkiât (yeni meseleler) ile ilgili görüşlerini kaleme alıp derleyen ilk örnek Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Kitâbü'n-nevâzil* adlı eseridir.⁷ Hanefî mezhebinde yeni bir literatürün oluşmasını sağlayan, ağırlıklı Buhârâ bölgesinin ön plana çıktığı ve hicrî IV. yüzyılda başlayıp VI. yüzyılda zirveye ulaşan vâkiât/nevâzil literatürünü temsil eden bu eser, türünün ilk örneği olma özelliğinin yanında daha sonra oluşan vâkiât/nevâzil edebiyatına yön vermiştir.

Son dönemde Semerkandî'nin *Kitâbü'n-nevâzil*'i üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Kitâbü'n-Nevâzil*'i üzerine ilk müstakil araştırmayı 1996 yılında "*Hanefî Mezhebi'nde Nevâzil literatürünün doğuşu ve Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitabı'n-nevâzil'i*" başlıklı yüksek lisans teziyle Eyyüp Said Kaya yapmıştır. Ancak başlıktan da anlaşılacağı üzere tez, söz konusu eserin tahkikini değil, incelenmesini hedeflemektedir ki yazar, *Kitabu'n-nevâzil*'in İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshasıyla yetinerek eseri farklı yönlerden incelemiştir. Buna benzer diğer bir ça-

(İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/278. Nâdirü'r-Rivâye kavramıyla ilgili farklı değerlendirmeler için bkz. Orhan Ençakar, "Bir Mezhebin Yitik Kültürü: Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü", *İslam Araştırmaları Dergisi* / 44 (Temmuz 2020), 1-36.

6 İbn Âbidîn, İbn Âbidîn, *Şerhu U'küdi resmî'l-müfîti*, 11; Eyüp Said Kaya, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitâbü'n-Nevâzil'i* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 33; Bedir, *Bubara Hukuk Ekolü*, 77.

7 İbn Âbidîn, *Reddü'l-mubtâr*, 1/69; a.mlf., *Şerhu U'küdi resmî'l-müfîti*, 10; Kaya, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu*, 36. Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Kitâbü'n-nevâzil*'i, tarafımızca müellifiyle beraber müstakil bir makalede detaylıca ele alınacaktır.

İşma ise İsmail Güllük'e aittir. 2003 yılında hazırladığı “*Ebü'l-Leys Semerkandî'nin Nevâzil'i ışığında sosyal-olgu fetvâ ilişkisi*” başlıklı yüksek lisans tezinde araştırmacı yine aynı nüsha üzerinden tezini tamamlamıştır.

Türkiye'de *Kitabü'n-Nevâzil*'in tahkiki özelinde yapılan ilk çalışma 2010 yılında hazırlanan “*Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin “En-Nevâzil” Adlı Eserindeki “Kitabu'l-Hiyel” Bölümünün Edisyon Kritiği (983/373)*” başlıklı tezdur. Araştırmacı Zاهر Alqudah'ın hazırladığı yüksek lisans tezinde, söz konusu kitabın sadece Hiyel bölümü Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 724 ve Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 725 nühaları olmak üzere toplam iki nüsha üzerinden tahkik edilmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla yurt dışında *Kitabü'n-Nevâzil*'in tahkikiyle ilgili yapılan çalışmaların ilki Mısır Kahire Üniversitesi'nde yapılmıştır. Muhammed Ömer Zü'n-nûn tarafından 2008 yılında hazırlanan yüksek lisans tezinde söz konusu eserin başlangıcından Talâk bölümünün sonuna kadar olan kısım altı nüsha kullanılarak tahkik edilmiştir. Araştırmacı, tahkik işleminde klasik yöntemi takip etmiş olup Mısır kütüphanelerinde yer alan nüshalar ile yetinmiştir.

2013 yılında Londra Üniversitesi'nde (University of London) yapılan bir diğer çalışma ise Abdurrahman Mangera tarafından hazırlanan doktora tezdur. Bu çalışmada *Kitabü'n-Nevâzil*'in başından Nafakât ve Süknâ başlığının sonuna kadar olan kısım, klasik yöntemle göre dört nüsha esas alınarak tahkik edilmiştir.

Yine 2013 yılında Mısır Kahire Üniversitesi'nde Semerkandî'nin *Kitabü'n-Nevâzil*'inin son yarısının tahkiki yapılmıştır. Sâmiş Şefîk Abdü'l-Mu'tî tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde *Kitabü'n-Nevâzil*'in Lakât ve Lükata bölümünden eserin sonuna kadar olan kısım tahkik edilmiştir. Tezi elde edemediğimizden araştırmacının dayandığı nüshaları ve takip ettiği yöntemi tespit edemedik. Tezin, yukarıda aynı üniversitede 2008 yılında hazırlanan tezi tamamlayıcı mahiyette olduğu ihtimaller arasındadır.

Eserin tamamının tahkik edildiği tek çalışma 2017 yılında Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından yayınlanmıştır. Muhammed Sâlim Hâşim'in tahkikiyle hazırlanan çalışmada sadece bir nüshaya başvurulmuştur. Eserde Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2252/2353 nüshasıyla yetinildiği için söz konusu nüshada eksik olan son iki bölüm yer almamıştır. Kitabın metnini ortaya çıkarma işleminde tek nüshaya dayandığı için bu çalışmanın tahkik olarak nitelendirilmesi oldukça zordur.

Son olarak Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2004 yılında Ebü'l-Leys es-Semerkindî'ye nispet ederek *Fetâvân'n-Nevâzil* adıyla bir eser yayınlamıştır. Ancak bu eser aslında Burhâneddin el-Merğînânî'nin (v. 593/1197) *Muhtârâtü'n-Nevâzil*'idir.

Görüldüğü gibi Hanefî fıkıh geleneğinde bir dönüm noktasına öncülük etmiş *Kitâbü'n-nevâzil*'in güvenilir bir tahkikinden söz etmek zor gözükmemektedir. Bundan dolayı eserin sağlam bir tenkitli neşir çalışmasıyla ilim dünyasına kazandırılması, fıkıh literatüründe ve özellikle Hanefî hukuk edebiyatında önemli bir boşluğu dolduracaktır. Bu doğrultuda atılması gereken ilk adım, adı geçen eserin olabildiğince fazla nüshasına ulaşmak ve bunları tanıtmaktır.⁸ Bu makalede *Kitâbü'n-nevâzil*'in elde edebildiğimiz ya da bilgisine ulaştığımız nüshalarının tanıtımı yapılacaktır.

1. *Kitâbü'n-Nevâzil*'in Yazma Nüshalarına Genel Bir Bakış

Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Kitâbü'n-nevâzil* isimli eserinin yazma nüshalarıyla ilgili geniş bir tarama yapılmıştır. Dünyanın farklı kütüphanelerinde elliye yakın *Kitâbü'n-nevâzil* nüshası tespit edilse de bunların bir kısmı farklı eserlere ait olmasına rağmen sehven kataloglara *Kitâbü'n-nevâzil* adıyla kaydedilmiştir. Çeşitli sebeplerden dolayı bilgisine/varlığına ulaşılan birtakım nüshalar maalesef elde edilememiştir. Temin edilen nüshalarda müellif nüshası, müellifin okuduğu/müellife okunan veya müellif nüshasıyla mukabele edilmiş nüsha yer almamaktadır. Ayrıca müellife ulaşan bir istinsah zinciri de yoktur. Hicri VI.-XII. yüzyıllar arasında değişen farklı istinsah tarihlerine sahip *Kitâbü'n-nevâzil* nüshalarının en eskisi müellifin vefatından yaklaşık iki asır sonra yazılmıştır (bkz. Tablo 1). Ancak bazı nüshaların ferağ kayıtlarında belirtildiği üzere söz konusu nüshaların asılları, müellifin vefatından yaklaşık kırk sene sonra kaleme alınmıştır. Bu tür kayıtlar içermemesine rağmen müellifin hayatında yazılan asıllardan istinsah edildiği anlaşılan nüshalar da elde edilen nüshalar arasındadır.

8 Nüshaların elde edilmesini müteakip yapılacak ikinci adım bilimsel, sağlam ve güvenilir bir yöntem takip edilerek söz konusu eserin edisyon kritiğinin yapılmasıdır. Bir sonraki çalışmamızda detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz bu yöntemin, *Kitâbü'n-nevâzil* üzerindeki uygulamasına da ayrıca değinilecektir.

Yüzyıl (Hicrî)	Nüsha Bilgileri
VI. Yüzyıl	Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 935
	Suriye Esed Kütüphanesi, nr. 9862
	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. A 3459
VII. Yüzyıl	Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet Kütüphanesi, nr. A879
	Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2252/2353
VIII. Yüzyıl	Murat Molla Halk Kütüphanesi, nr. 1179
	Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, nr. 960
	Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 692
	Afyon Gedik Ahmet Paşa Kitaplığı, nr. 17409
IX. Yüzyıl	Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 689
	Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 690
	Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 01170
X. Yüzyıl	Beyazıt Genel Kitaplığı, nr. 18989
	Beyazıt Genel Kitaplığı, nr. 2226
	Millet Genel Kütüphanesi, Reşit Efendi, nr. 274
	Murat Molla Halk Kütüphanesi, nr. 1180
XI. Yüzyıl	Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2414
	Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 725
	Mısır Ezher Kütüphanesi, nr. 44450
	Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi, nr. 683
	Kayseri İl Halk Kütüphanesi, Raşit Efendi, nr. 26869
Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 565	
XII. Yüzyıl	Millet Genel Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 418
	Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 724
	Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 41910
	Medîne Mahmûdiyye Kütüphanesi, nr. 6696
Belirsiz	Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 13924

Tablo 1: *Kitâbü'n-nevâzil* Nüshalarının Kronolojik Dağılımı (Hicrî)

Nüshaların tanıtım sıralamasında kronoloji esas alınacak olmakla birlikte her bir nüsha ayrı başlıklar altında tanıtılacaktır. Nüsha tanıtımlarında varsa nüshaların istinsah tarihi, yeri ve müstensih adı belirtilecektir. Ayrıca nüshaların yazı (hat) şekilleri, varak ve satır sayıları, temellük, vakıf, semâ' ve mukabele gibi kayıtlar ile varsa mühür yazıları hakkında da bilgi verilecektir. Bunun yanında nüshaların tam veya eksik oldukları tespit edilecektir. Genel olarak nüsha haşiyelerinde yer alan not, şerh ve mülahazalara da değinilecektir. Varsa ferağ kayıtları orijinal ifadelerle aktarılacaktır.

Nüsha tarama faaliyeti neticesinde Türkiye başta olmak üzere aralarında Avrupa, Afrika, Asya ve Arap ülkelerinin bulunduğu birçok ülkede yer alan kütüphane katalogları detaylıca incelenmiştir. Araştırma neticesinde Semerkandî'ye nispet edilen *Kitâbü'n-nevâzil* adı altında kırk dokuz (49) nüsha tespit edilmiştir. Bunların on üçü Semerkandî'nin *Kitâbü'n-nevâzil*'i olmamasına rağmen kataloglara bu isimle kaydedilmiştir. Merğînânî'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil* isimli eseri de çoğu kere sehven Semerkandî'ye nispet edilerek kataloglara yanlış bilgi olarak girilmiştir. Kalan otuz altı nüshanın dokuzu hakkındaki bilgilerimiz kataloglardakiler ile sınırlıdır. Bu dokuz nüsha, farklı kanallardan birden fazla teşebbüse rağmen elde edilememiştir. Bunları eleddikten sonra elimizde kalan yirmi yedi nüshanın tamamı konu edindiğimiz *Kitâbü'n-nevâzil* eserine aittir.

Nüshaları tespit ve elde etmek için yaptığımız detaylı taramanın kaynakları, kütüphane katalog ve veri tabanları ile internet sitelerinin bir kısmı şunlardır:

1. Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur (GAL)*/Arap Edebiyatı Tarihi.
2. Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)*/Arap-İslam Bilim tarihi.
3. İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yazma Eserler Kataloğu.
4. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yazma Eserler Kataloğu.
5. Ali Rıza Karabulut, *Mu'cemü'l-mahtûtâtî'l-mevcûdeti fî mektebâti İstanbul ve Anadolu* (İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi).
6. Ali Rıza Karabulut, Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü târîhi't-türâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem: el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât* (Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslâm Kültür Tarihi ile ilgili Eserler Ansiklopedisi).
7. Müessesetü Âli'l-beyt, el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-'Arabîyyi'l-İslâmîyyi'l-mahtût, Amman/Ürdün.
8. Câmî'ul-mahtûtâtî'l-İslâmiyye yazma eserler internet sitesi.
9. Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-'Arabîyye, Kahire/Mısır.
10. Melik Faysal Merkezi (Hizânetü't-türâs), Riyad/Suudi Arabistan.
11. Cüm'atü'l-Mâcid Merkezi, Dubai.

Bunların yanı sıra Türkiye'deki kütüphaneler hariç dünyanın çeşitli kıta ve ülkelerinde bulunan birçok kütüphanenin katalog ve veri tabanları bu çalışma çerçevesinde incelenmiştir.⁹

Kitâbü'n-nevâzil'e ait olduğu tespit edilen nüsha sayısı yirmi yedidir. Bu nüshaların tanıtımına geçmeden önce kataloglara sehven *Kitâbü'n-nevâzil* olarak kaydedilen on üç nüshanın yanı sıra varlığını tespit etmemize rağmen ulaşamadığımız dokuz nüsha hakkında da kısa bilgiler verilecektir. Araştırma sonucu biri hariç tamamı Türkiye'de bulunan kütüphanelerin kataloglarında farklı eserlere ait olmalarına rağmen *Kitâbü'n-nevâzil* adıyla kaydedilen nüshalar şunlardır:

1. Beyazıt Genel Kitaplığı, nr. 2786: Bu nüsha, kayıtlarda *Fetâvâ'n-nevâzil ve mehâsinü'l-fedâil* olarak kayıtlıdır. 129 varak olan bu yazma aslında meşhur Hanefî fakih Burhâneddîn el-Merğînânî'nin (v. 593/1197) *Muhtârâtü'n-nevâzil* adlı eserine aittir.
2. Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmet, nr. 253: 197 varaktan ibaret olan bu yazma yine Merğînânî'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil* adlı eserinden ibarettir.
3. Süleymaniye Kütüphanesi, Reîsülküttâb, nr. 395: 282 varak olan bu nüsha kayıtlarda *Fetâvâ'n-nevâzil* olarak kayıtlı olup Ebü'l-Leys es-Semerkandî'ye nispet edilmektedir. Ancak eser Merğînânî'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil*'dir.

9 Bunlardan bazıları şunlardır: Medine İslam Üniversitesi (el-Câmi'a'tü'l-İslâmiyye) Kütüphanesi, Medine/Suudi Arabistan; İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi Kütüphanesi, Riyad/Suudi Arabistan; Kral Saud Üniversitesi Kütüphanesi, Riyad/Suudi Arabistan; Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, New Jersey/ABD; El Escorial Kütüphanesi, Madrid/İspanya; Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi, Tübingen/Almanya; Berlin Eyalet Kütüphanesi, Berlin/Almanya; Hamburg Kütüphanesi, Hamburg/Almanya; Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Cambridge/İngiltere; Chester Beatty Kütüphanesi, Dublin/İrlanda; Vatikan Apostolik Kütüphanesi, Papalık Sarayı/Vatikan; Stockholm Kraliyet Kütüphanesi, Stockholm/İsveç; Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi, Uppsala/İsveç; Paris Halk Kütüphanesi, Paris/Fransa; Strazbourg Üniversitesi, Strazbourg/Fransa; Kaiserliche Üniversitesi Kütüphanesi, Strazbourg/Fransa; Varşova Üniversitesi Kütüphanesi, Varşova/Polonya; Avusturya Milli Kütüphanesi, Viyana/Avusturya; Muhammed Zâhir Şâh Kütüphanesi, Kabil/Afganistan; Sâdıkiyye Kütüphanesi, Tunus; Câmiu'z-Zeytûne el-Mektebetü'l-A'bdeliyye, Tunus; Hizânetü İbn Yusuf, Marakeş/Fas; Fas Milli Kütüphanesi (el-Hizânetü'l-â'mme), Fas; Hindistan Kütüphaneleri: Aligarh Üniversitesi Kütüphanesi, Aligarh Seyyid Zıll er-Rahmân Kütüphanesi, Lucknow Râcâ Mahmûd Âbâd Kütüphanesi, Gucarat Âliye Mehdeviyye Kütüphanesi, Gucarat Pîr Muhammed Şâh Kütüphanesi, Londra Hindistan Ofisi Kütüphanesi, Bihar Hindistan Devlet Kütüphanesi Doğu Yazma Eserleri Bölümü.

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, nr. 772: Katalog kayıtlarında *Fetâvâ'n-nevâzil* olarak kayıtlıdır. Yazmanın unvan sayfasında da eserin adı *Nevâzilü Ebi'l-Leys* şeklinde kaydedilmiştir. Ancak yazma, Merğınâni'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil* adlı eserine aittir.
5. Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, nr. 937: 98 varak olan bu eserin ilk varağında ve unvan sayfasında *Fetâvâ Ebi'l-Leys* yazmaktadır. Ancak eser aslında Ebu't-Tayyib isimli bir fakihin verdiği bazı fetvaların toplanmış halidir.
6. Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 45 Hk 8462: 116 varak olan bu yazma, Merğınâni'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil* adlı eserine aittir.
7. Vâhit Paşa Kütüphanesi, nr. 000218: Bu nüsha 250 varaktır. Unvan sayfasında eserin adı *Fetâvâ'n-nevâzil ve mebâsinü'l-fedâil* olarak kayıtlıdır. Ancak yazma, Merğınâni'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil* adlı eserinden ibarettir.
8. Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2067: 378 varak olan bu nüsha, bazı kataloglarda *Kitâbü'n-Nevâzil* olarak kayıtlı olsa da aslında Hanefî fakih İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (v. 956/1549) *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tarhaniyye* adlı eserine aittir.
9. Ziya Gökalp Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, nr. 377: *Kayıtlarda Fetâvâ'n-nevâzil* olarak kayıtlı olup Ebü'l-Leys es-Semerkandî'ye nispet edilse de aslında yazma, Merğınâni'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil* adlı eserine aittir. 180 varaktan ibarettir.
10. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 533: Bu nüsha 260 varaktır. Unvan sayfasında her ne kadar eserin adı *Fetâvâ'n-nevâzil* olarak kayıtlı olsa da aslında yazma, Merğınâni'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil* adlı eserine aittir.
11. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr. 537: Hem ciltte yer alan sertabın kapattığı ön bölümde hem de unvan sayfasında eserin adı *Fetâvâ'n-nevâzil* şeklindedir. Semerkandî'ye ait olduğu bildirilen yazma 226 varaktan oluşmaktadır. Ancak nüshanın içeriğine bakıldığında bunun da Merğınâni'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil*'i olduğu anlaşılmaktadır.
12. İzmir Milli Kütüphanesi, nr. 26000: Yazmanın ilk varağında eserin Semerkandî'nin *Fetâva'n-nevâzil*'i olduğu bilgisi yer alsın da aynı sayfaya düşülen not ile bunun doğru olmadığı vurgulanmıştır. Aynı notun devamında yazmanın Merğınâni'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil*'ine ait olduğu doğrulanmıştır. Yazma 185 varaktan ibarettir.
13. Princeton Üniversitesi, Yahûda. 986 (3967): Yazma Merğınâni'nin *Muhtârâtü'n-nevâzil*'inden ibaret olup 164 varaktan oluşmaktadır.

Bu on üç nüshanın yanında katalog bilgilerinden Semerkandî'nin *Kitâbü'n-Nevâzil*'i olduğu anlaşılan dokuz nüsha daha var ki bunları maalesef elde edemedik. Bunların altısı Suudi Arabistan, ikisi Tunus ve biri Suriye kütüphanelerinde bulunmaktadır.¹⁰ Medine'de bulunan el-Câmi'atü'l-İslâmiyye Üniversitesi Kütüphanesinde dört nüsha bulunmaktadır. Bu dört nüshanın katalog numaraları şu şekildedir: 546 (6669), 547 (6706), 550 (2503), 548 (2/6847). Riyad'da yer alan iki nüshanın ilki İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Kütüphanesinde 1019 (5661) numarayla kayıtlıdır. Diğer nüsha ise Merkezü'l-Melik Faysal li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye Kütüphanesinde. Nüshanın katalog numarası şöyledir: 116646 (B-11715-1176). Tunus'taki el-Mektebetü's-Sâdıkiyye'de bulunan iki nüsha (Defter: 1292) 1582 ve 1692 numaralar ile kayıtlıdır. Suriye Esed Kütüphanesinde yer alan nüshanın kayıt numarası ise 46446 (ص 232)'dir. Bunların yanında en az üç nüshasının Irak'ın farklı kütüphanelerinde bulunduğunu öğrendik. Ancak elimizdeki kataloglarda buna dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Semerkandî'nin *Kitâbü'n-nevâzil* adlı eserine aidiyeti doğrulanan ve temin edilen yirmi yedi nüshanın yirmi biri yurt içinde, altısı yurt dışında bulunan çeşitli kütüphanelerde yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda nüshaların coğrafi dağılımı gösterilmiştir:

10 Suudi Arabistan'daki nüshaları elde edebilmek için farklı kanallardan yardım talebinde bulduk. Ancak her seferinde elimizdeki kayıt numaralarının, buradaki kütüphanelerde karşılığının olmadığı bilgisiyle karşılaştık. Tunus'taki iki nüshaya ait kayıt numaralarının, kütüphanenin yeni taşınmış olmasından dolayı değiştiği ve kütüphanedeki düzensizlikten dolayı hali hazırda nüshalara ulaşmanın mümkün olmadığı bilgisi tarafımıza bildirilmiştir. Suriye'deki nüsha ise hiçbir şekilde kütüphanede bulunamadığından kendisine ulaşamamıştır. Şunu da ifade edelim ki bu dokuz nüshanın bir kısmı, muhtemelen elimizdeki nüshalar ile aynıdır. İstinsah tarihleri ve varak numaralarındaki benzerlikler bu ihtimali güçlendirmektedir.

Ülke/Şehir	Nüsha Bilgileri
Türkiye/İstanbul	Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 935
Türkiye/İstanbul	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. A 3459
Türkiye/İstanbul	Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet Kütüphanesi, nr. A879
Türkiye/İstanbul	Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2252/2353
Türkiye/İstanbul	Murat Molla Halk Kütüphanesi, nr. 1179
Türkiye/İstanbul	Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, nr. 960
Türkiye/İstanbul	Âtıf Efendi Kütüphanesi, nr. 01170
Türkiye/İstanbul	Beyazıt Genel Kitaplığı, nr. 18989
Türkiye/İstanbul	Beyazıt Genel Kitaplığı, nr. 2226
Türkiye/İstanbul	Millet Genel Kütüphanesi, Reşit Efendi, nr. 274
Türkiye/İstanbul	Murat Molla Halk Kütüphanesi, nr. 1180
Türkiye/İstanbul	Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2414
Türkiye/İstanbul	Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 725
Türkiye/İstanbul	Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi, nr. 683
Türkiye/İstanbul	Millet Genel Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 418
Türkiye/İstanbul	Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 724
Türkiye/Manisa	Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 692
Türkiye/Manisa	Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 689
Türkiye/Manisa	Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 690
Türkiye/Afyon	Afyon Gedik Ahmet Paşa Kitaplığı, nr. 17409
Türkiye/Kayseri	Kayseri İl Halk Kütüphanesi, Raşit Efendi, nr. 26869
Mısır/Kahire	Mısır Ezher Kütüphanesi, nr. 44450
Mısır/Kahire	Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 565
Mısır/Kahire	Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 41910
Mısır/Kahire	Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 13924
Suriye/Dimeşk	Suriye Esed Kütüphanesi, nr. 9862
Suudi Arabistan/Medine	Medine Mahmüdiyye Kütüphanesi, nr. 6696

Tablo 2: *Kitâbü'n-nevâzil* Nüshalarının Coğrafi Dağılımı

2. *Kitâbü'n-Nevâzil*'in Yazma Nüshaları

2.1. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 935

Bu nüsha 323 varak olup her sayfada 21 satır vardır. 12 Safer 561 (1165) tarihinde istinsah edilmiştir. Üzerinde biri 798 (1395) tarihli üç adet temellük kaydı bulunmaktadır. Nüshanın başında ve sonunda kitabın vakfedildiğine dair tarihsiz mühürler bulunmaktadır.

Zahriyye/unvan sayfasında eserin adı “*Kitâbü’n-nevâzil*” olarak kayıtlıyken bir önceki sayfada *Mecmû’u’n-nevâzil* şeklinde yazılmıştır. Hamişinde¹¹ herhangi bir mukabeleye rastlayamadık. Az da olsa tashih notları mevcuttur. Nüsha tam olup varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Ancak elimizdeki PDF dosyasında bir yerde varaklar arasında sehven takdim tehir söz konusudur. Şöyle ki 274 numaralı varaktan sonra 276 numaralı varak gelmektedir. 275 numaraları varak ise 284 numaralı varaktan sonra eklenmiştir. Nüsha tamamen siyah mürekkeple yazılmıştır. Sadece fihrist bölümündeki varak numaralarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüsha Arabî yazısıyla yazılmış olup harekesiz ve okunaklıdır. En sağlam nüshalardan biri olan Şehit Ali Paşa nüshasında müstensih adına rastlayamadık. Ferağ kaydında¹² şu ifadeler yer almaktadır:

تم الكتاب بحمد الله وقوته. وقع الفراغ من نسخه ثاني عشر صفر سنة إحدى وستين وخمس مئة.

2.2. Suriye Esed Kütüphanesi, nr. 9862

Nüsha 200 varaktır. Her sayfada 19 satır vardır. 29 Recep 579 (1183) tarihinde istinsah edilmiştir. Elimizdeki nüsha, 9862 numaralı orijinal halinden 1969 yılında 1917 numarayla mikrofilm formatına dönüştürülmüştür. Unvan sayfasında kitabın adı *en-Nevâzil ve’l-fetâvâ* olarak kayıtlıdır. Temellük kaydı bulunmamakla birlikte ilk varakta vakıf kaydı vardır. Varak kenarlarında “mes’ele”, “matlab”, “mes’ele ‘acîbe”, “beyân”, “hikâye”, “farkun”, “el-Hîle”, “hîle hasene”, “ya’ni” gibi alt başlık, bilgi notu ve tashih kayıtları mevcuttur. Nüshanın başka bir nüshayla karşılaştırıldığını ifade eden çok sayıda mukabele (beleğa) kaydı vardır. Takibe metodu uygulanmıştır.

Elimizdeki en eski nüshalardan biri olan *Esed* nüshası maalesef tam değildir. Nüshanın ilk yarısından fazlası kayıptır. Elimizdeki yazmanın fihristinde “*en-Nevâzil ve’l-fetâvâ*”nın ikinci cüzü/bölümü” kaydı nüshanın iki cilt halinde yazıldığına işaret etmektedir. Yazmanın ikinci bölümü *Kitâbü’l-müzâra’a* ile başlamakta ve ki-

11 Haşiyeye terimiyle de ifade edilen bu kavram kitabın yanı ve kenarı; okuyucunun not düşebilse diye yazma sayfasının her iki yanında bırakılan boşluk için kullanılmaktadır. Bkz. Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tabkikli Neşir Kılavuzu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 164.

12 Hardül-metin veya kaydül-ferâğ, müstensihinin müellife ait metnin sonuna yahut metnin bir bölümünün sonuna yazdığı yazma nüshaya ilişkin malumdur. Bkz. Yılmaz, *İSAM Tabkikli Neşir Kılavuzu*, 164.

tabın son bölümü olan *Kitâbü't-târîh* ile sona ermektedir. Nüshanın son varağının zahr kısmı, sayfanın maruz kaldığı beyazlıktan dolayı okunmamaktadır. Nüshanın mikrofilme siyah beyaz olarak aktarılmasından dolayı orijinalindeki renklerin ne olduğuna ulaşamadık. Mikروفilm çekimi ve nüsha hattı kötü olsa da metin okunaklıdır. Nüshanın ferağ kaydı şu şekildedir:

تم الكتاب والحمد لله رب العالمين... وصادف الفراغ منه يوم الخميس آخر يوم في
رجب سنة تسع وسبعين وخمس مئة.

2.3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. A 3459

Bu nüsha 392 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 18-19 satır vardır. Ferağ kaydında istinsah tarihi belirtilmemiştir. Ancak Fuat Sezgin, bu nüshayı tanıtırken VI. yüzyılda istinsah edildiğini belirtmiştir.¹³ Vakıf veya temellük kaydı yoktur. Unvan sayfasının da bulunmadığı nüshada kapaktan bir sonraki sayfada ve ilk metin sayfasında “Halis Efendi Kütüphanesi” kaydı mevcuttur. Birinci varakta iki adet silik mühür vardır. Kitabın ismi veya fihristi de bulunmamaktadır.

Nüshada tashiḥ, “mimmâ yühfazu”, “mimmâ yünzaru” gibi bilgi notlarının yanı sıra “matlabün”, “matlabün mühimmün cidden”, “mes’uletün” gibi alt başlıklar vardır. Yanlış olduğu düşünülen ibareler için hamîşe “zâhir” yani “doğru ifade” anlamına gelen “ظ” harfi; yine “doğru ifade” anlamına gelen “savâbühû” veya “ص” harfi yazılıp altına isabetli ifade eklenmiştir. Alt başlıklar ve hamîşteki notlar bazen siyah bazen kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin ilk bölümündeki bap başlıklarında da kırmızı mürekkep kullanılmış sonra siyah mürekkebe geçilmiştir. Eserde yer yer *Hulâsa*, *Fetâvâ*, *Vecîz*, *Fusûl*, *Kâdîbân*, *Müntekâ*, *Zabîriyye*, *Kübrâ*, *Vâkıât*, *Envâr* ve *Hizâne* gibi çeşitli fıkıh ve fetva kitaplarından alıntılar yapılmıştır. Bir yerde metinde geçen bir ifadeyi izah etmek için *Terceme-i Muhtâr* isimli sözlükten alıntı eklenmiştir. Yazmanın çeşitli yerlerinde mukabele yapıldığını gösteren “beleğa”, “beleğa kırâaten” gibi kayıtlar düşülmüştür. Nüsha tam olup eksik kısmı yoktur. Varak numaraları düzenli olarak kırmızı mürekkeple verilmiştir.

Yazma Nesih hattıyla yazılmıştır. Aşağıda orijinal metni ile yazacağımız ferağ kaydında nüshanın kendisinden istinsah edildiği asıl nüshanın, kötü ve okunak-

13 Fuat Sezgin, *Târîhü't-türâsi'l-'Arabî*, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, (Riyad: İdâratü's-Sekâfe ve'n-Neşr bi Câmî'ati'l-İmam Muhammed b. Suud, 1991), 3/108.

sız bir nüsha olduğu ifade edilmişse de elimizdeki nüsha son derece okunaklı ve genellikle isabetlidir. Müstensih adına rastlayamadık. Dârü'l-kütübi'l-Mısrıyye'de İstanbul nüshasının 186 numarayla kayıtlı siyah beyaz bir mikrofilmi mevcuttur.

2.4. Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet Kütüphanesi, nr. A879

Nüsha 314 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 21-22 satır vardır. İki ferağ kaydı bulunmaktadır. İlki bu nüshanın olup 23 Zilhicce 617 (1222) tarihlidir. Diğeri ise elimizdeki nüshanın kendisinden istinsah edildiği asıl nüshanın kaydıdır ki buna göre nüsha 479 (1086) tarihinde istinsah edilmiştir. Unvan sayfasından bir önceki sayfada Padişah tuğrası vardır. Unvan sayfasında ise Sultan I. Mahmut'un mührü bulunmaktadır.

Zahriyyede eserin adı *Kitabü'n-nevâzil ve'l-fetâvâ* olarak kayıtlıyken bir önceki sayfada *en-Nevâzil mine'l-fetâvâ* şeklinde yazılmıştır. Nüshada tashih notları ve yer yer “mimmâ yühfazu”, “hiletün”, “mes'eletün” gibi notlar vardır. Yanlış olduğu düşünülen ibareler için hamîşe “zâhir” yani “doğru ifade” anlamına gelen “ظ” harfi yazılıp altına isabetli ifade konulmuştur. Bir yerde Şemsüleimme es-Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût* adlı eserinden alıntı yapılmıştır. Nadiren alt başlık eklenmiştir. Nüsha tam olup eksik kısmı yoktur. Varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Nüshada varakların zahr sayfalarının sonunda bir sonraki sayfanın baş kısmı anlamına gelen takibe¹⁴ metodu kullanılmıştır. Nüsha bap başlıkları dahil siyah mürekkeple yazılmıştır. Mesele/fetvâ başlangıçlarını göstermek için kullanılan işaretlerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Meselelerin sonlarında ise içi yuvarlak daire çizilmiştir.

Nüsha harekesiz ve genellikle okunaklıdır. Diğer nüshalara oranla fazla hata içermektedir. Nüsha, Muhammed Latîf b. Ömer el-Hasenî el-Aksarâvî tarafından kaleme alınmıştır. Ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

وقع الفراغ من تحريره يوم الأحد في شهر ذي الحجة قد بقين منه ستة أيام سنة سبع عشر
وست مئة بعد هجرة المصطفى صلى الله عليه. كتبت هذا الكتاب من الكتاب الذي كتبت في
سنة تسع وسبعين وأربع مئة.

14 Yılmaz, *İSAM Tabkikli Neşir Kılavuzu*, 169.

2.5. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2252/2353

Bu nüsha iki cilt halinde yazılmış olup ilki 199, ikincisi 198 varaktan oluşmaktadır. Her iki ciltte de sayfalar 21 satırdan müteşekkildir. İkinci cildin sonu eksik olduğundan eserin bu bölümünün net olarak istinsah tarihini tespit edemedik. Ancak birinci cildin sonunda yazmanın bu kısmının 5 Cemaziyevvel 619 (1222) tarihinde istinsah edildiği belirtilmiştir. Her iki cildin unvan/zahriyye sayfalarında çok sayıda tarihsiz temellük kaydı bulunmaktadır. Nüshanın vakfedildiğine dair bir bilgiye rastlayamadık. Ancak yazmanın ön kapağında sonraki sayfada ve her iki cildin unvan sayfalarında eserin padişahın veya onun kütüphanesinin mülkiyetinde olduğunu ifade eden “sultânî” kaydının yanı sıra ön kapaktan sonra gelen sayfa ile ikinci cildin zahriyye sayfasında padişah imzası olan tuğralar mevcuttur.

Yazma kapağının bir bölümü olan sertap üzerinde, ilk cildin unvan sayfasında ve bir önceki sayfa ile ikinci cildin unvan sayfasında eserin adı *Fetâvâ Ebi'l-Leys* olarak kaydedilmiştir. Ancak birinci cildin unvan sayfasında kitabın adı, müstensih tarafından¹⁵ *Kitâbü'l-fetâvâ min ekâvîli'l-meşâyih fi'l-abkâmi's-şerîyye* şeklinde; ikinci cildin başında ise takdim-tehir yapılarak yine müstensih tarafından *Kitâbü'l-Fetâvâ fi'l-abkâmi's-şerîyye min ekâvîli'l-meşâyih* olarak yazılmıştır.

Nüshanın birinci ve ikinci cildinin unvan sayfalarında kitabın sahibinin adı yazılmaktadır. Buna göre nüshanın sahibi Ömer b. Bilal b. İbrahim b. Mülhim b. Şemâil en-Nüsaybînî'dir. Bu kaydın devamında yazmanın kendisi tarafından yine kendisi için yazıldığını ifade eden bir not mevcuttur.

Eserin çeşitli yerlerinde hamîşte mukabele veya mütalaanın geldiği yeri ifade eden “beleşa” kaydı düşülmüştür. Birinci cildin sonunda ise mukabele kaydı vardır. Aynı yerde yazmanın müstensihi tarafından kaydedilen talik kaydı da mevcuttur. Birinci cildin sonunda dört varak kadar çeşitli fevâid kayıtları vardır. Fevâid kayıtlarının üçüncü varağında da mütalaa kaydı düşülmüştür.

Hamişlerde tashih notları mevcuttur. Nadiren *Câmi'u'l-fetâvâ* ve *el-İhtiyâr*; genellikle *Fetâvâ Kâdıhân*'dan alıntılar vardır. Varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Yazmada fihrist yoktur. Nüshanın tamamı siyah mürekkeple yazılmış olup bap başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Aynı şekilde her mesele sonrası

15 Unvan sayfasında eser için iki farklı isim yazılmıştır. Yukarıda verilen ikinci ismin müstensih tarafından yazıldığını söylememizin nedeni; yazmanın ana metninin hat stiliyle bu ikinci ismin stiline benzemesidir. İlk ismin yazı şekli ise ana metinden oldukça farklıdır.

ve bap isimlerinden önce ve sonra bunları, ilgili olmayan ifadelerden ayırmak için kuyruklu (هـ) harfi, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüsha Talik yazısıyla yazılmış olup harekesiz ve okunaklıdır.

Nüsha tam değildir. Eserin son üç bölümünün ilki olan *er-Reddû ‘ala’l-Ceb-miyye* babının yaklaşık 12 satıra tekabül eden son dört meselesi ile son iki bölümü teşkil eden *Hikâyât* ve *Târîb* bölümleri eksiktir. Eksik olmasına rağmen Fatih nüshası elimizdeki en sağlam nüshalardan biridir. Nüshanın birinci cildinde ferağ kaydı şu şekildedir:

تم الجزء الأول من كتاب الفتاوى لأبي الليث السمرقندي في خامس خلت من شهر جمادى الأولى سنة تاسع عشر وست مئة هجرية...

2.6. Murat Molla Halk Kütüphanesi, nr. 1179

Unvan sayfası hariç nüsha 177 varak olup her sayfada 27 satır vardır. 11 Cemâziyelâ-hir 717 (1317) tarihinde istinsah edilmiştir. Üzerinde biri 1099 (1687) diğeri 1126 (1714) tarihli iki adet temellük kaydı bulunmaktadır. Nüshanın başında ve sonunda kitabın vakfedildiğine dair 1137 (1724) tarihli mühürler bulunmaktadır.

Zahriyyede eserin adı “*Kitâbü’n-nevâzil*” şeklinde yazılmıştır. Yazmanın ilk yarısında sık sık, hemen hemen dört-beş sayfa da bir “*beleşati’l-mukâbele*” ve “*beleşa*” ifadeleriyle mukabele kayıtlarına rastlanmaktadır. İkinci yarıda ise yer yer “*beleşa*” kaydı düşülmüştür. Eserin bir defadan fazla mukabele edildiği görülmektedir. Nitekim yazmanın baş bölümlerinde “*beleşati’l-mukâbele sâniyeten*”, “*beleşati’l-mukâbele merratan sâniyeten*” gibi ifadeler vardır. Bu ikinci mukabele kayıtları eserin ilerleyen bölümlerinde yer almadığından ikinci mukabelele tüm esere uygulanıp uygulanmadığı bilinmemektedir.

Nüşhada bolca tashih notları vardır. Bunun yanında “yühfazu”, “mimmâ yühfazu”, “mühimme”, “hikâye mühimme”, “latîfe”, “mes’ele hasene ‘acîbe”, “min menâkibi’l-imâm” gibi yönlendirici notlar ile “mes’ele” kaydıyla bazı alt başlıklar da mevcuttur. Bir yerde *Mecma’u’l-fetâvâ*’dan alıntı vardır. Başka bir yerde ise “havâletü’l-müsannif” ifadesiyle metinde Semerkandî’nin *‘Uyünü’l-mesâil*’e atıfta bulunduğu bildirilmektedir. Hamişte birçok yerde “beyân” ifadesi eklenerek ana metinde silik, kapalı, harekesiz veya pek okunaklı olmayan ifadeler belirgin bir şekilde yazılmış ve yer yer harekelenmiştir.

Yazmada herhangi bir eksik olmayıp varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Takibe uygulanmıştır. Nesih yazısıyla yazılan eserde siyah mürekkep kullanılmıştır. Bap başlıkları, fetva ve mesele başlarındaki “süile”, “zekera” gibi ifadeler ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüsha harekesiz ve harflerdeki bazı noktalar eksiktir. Bu sebeple yer yer okuma problemleri doğmaktadır. Müstensih adına rastlayamadık.

Murad Molla nüshası elimizdeki nüshalar arasında en sağlam nüshalardan biridir. Diğer nüshalarla karşılaştırıldığında bazı eksik kelime ve cümlelere rastlansa da nüsha genel olarak isabetlidir. Ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

تم الكتاب بحمد الله وعونه وحسن توفيقه، وصلواته على محمد خير خلقه، وعلى آله
وصحبه وسلم تسليما كثيرا، وحسبنا الله ونعم الوكيل. يوم السبت الحادي عشر من جمادى
الآخر سنة سبعة عشرة وسبع مئة على بركة الله وعونه، وصلى الله على محمد، وسلم تسليما
كثيرا.

2.7. Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, nr. 960

Nüsha 243 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 21 satır vardır. 24 Recep 759 (1358) tarihinde istinsah edilmiştir. Üzerinde biri 1129 (1716) tarihli iki adet temellük kaydı bulunmaktadır. Nüshanın başında ve sonunda kitabın vakfedildiğine dair çeşitli mühürler bulunmaktadır. Mühürlerden biri 1147 (1734) tarihlidir. Zahriyyede eserin adı *Fetâvâ'n-nevâzil* olarak kayıtlıdır. Unvan sayfasında fevâid kayıtları mevcuttur.

Nüshanın hamişinde yer yer mukabele notları (beleşa mukâbeleten) ve metnin içinde mukabele işaretleri mevcuttur. Az da olsa tashih notları vardır. Nüsha tam olup eksik kısmı yoktur. Varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Nüshada takibe metodu kullanılmıştır. Varakların hamişine metnin mualliki tarafından başlık ve alt başlıklar ile “matlab”, “fâide”, “mahfaz”, “mahfaz-ı şerîf”, “yühfazu”, “mes'ele”, “ferkun hasen” gibi çok sayıda not düşülmüştür. Nüsha siyah mürekkeple yazılmış olup bap başlıklarında ve yer yer mesele/fetvâ başlangıçlarını göstermek için kullanılan işaretlerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Unvan sayfasında yazmanın fihristinin yer aldığı kısımda yazıların okunmasını engellemeyecek şekilde uzun ve derin bir yırtık oluşmuştur. Nüshanın başka bir nüshayla karşılaştırıldığını gösteren bazı notlar (نسخة) vardır. Ayrıca eserin son varagında nüshanın Emîr Tengiz/Deniz Buğa tarafından okunduğu ve notlar eklendiği (talik) kaydedilmiştir.

Nüsha Nesih yazısıyla yazılmış olup harekesiz ve oldukça okunaklıdır. Müstensih adı İbrahim b. Yusuf es-Sünbülî'dir. Carullah nüshası en sahih nüshalardan biridir. Diğer nüshalarla karşılaştırıldığında bazı eksik kelime ve cümlelere rastlansa da nüsha genel olarak isabetlidir. Ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

تم الكتاب بكماله بحمد الله وتوفيقه بفضل من الله ورحمة. ووقع الفراغ من نسخه في
اليوم المبارك يوم الإثنين رابع عشرين رجب الفرد سنة تسعة وخمسين وسبع مئة...

2.8. Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 692

Bu nüsha 292 varaktır. Her sayfada 23 satır vardır. 16 Şaban 759 (1358) tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyyede biri 1071 (1660) tarihli üçü tarihsiz toplam dört adet temellük ve bir adet vakıf kaydı bulunmaktadır. Ciltte yer alan sertabın kapattığı ön bölümde ve kırmızı mürekkeple unvan sayfasında eserin adı *en-Neûzil* olarak kayıtlıdır. Aynı sayfada siyah mürekkeple varak numaraları belirtilmeksizin yazmanın fihrisi yer almaktadır.

Yazmanın istinsah aşamasında vardığı yeri ifade etmek için yer yer varak hamişlerinde “beleşa tahrîran”, “beleşa tahrîran ilâ hünâ”, “beleşa ilâ hünâ”, “beleşa ilâ hünâ bi hamdi'l-Lâhi” gibi ifadeler yer almaktadır. Nüshanın mukabele gördüğüne işaret eden ifade ve semboller de vardır. Nitekim turre kısımlarında yer yer “beleşa” kaydı düşülmüştür. Metin içerisinde genellikle her babın sonunda mukabele işareti olarak kabul edilen içi noktalı daire bulunmaktadır. Hamişte sıklıkla alt başlık, tashih, bilgi notları, önemli kayıtlar ve “matlab”, “mes'ele”, “mes'ele ğarîbe”, “mes'ele tühfazu”, “matlab mühimm”, “matlab 'acîb”, “beyân”, “ya'nî” gibi metni açıklayıcı mühim kayıt ve ilaveler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra *Enfa'û'l-vesâil*, *es-Sirâcü'l-vehbâc*, *Nefekâtü'l-Hassâf* ve *Şerhu'l-Meşârik* gibi eserlerden de alıntılar vardır. Ayrıca müstensih veya mukabele yapan kişi, metne müdahale etmeden onda bilgi yönünden bir hata olduğunda, ilgili metnin hamişine “savâb” ifadesini kullanıp isabetli bilgiyi aktarmaktadır. Varak kenarlarına düşülen “نسخة”, “ح” veya “ط” ifadelerinden ana metnin, istinsah veya mukabele aşamasında başka bir nüshayla veya nüshalarla karşılaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Metin okunaklı olsa da birçok kelime, harekesiz ve noktasız yazılmıştır. Varak numaralarının verilmediği yazmada takibe metodu uygulanmıştır. Metin siyah mürekkeple yazılmış olup bap başlıklarında ve fetva/meselelerin baş kısmında ilave edi-

len işaretlemelerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Ferağ kaydında istinsah tarihi yanında müstensih adı da verilmiştir. Kayıtta şu ifadeler yer almaktadır:

وقع الفراغ من نسخه في اليوم المبارك يوم الثلاثاء سادس عشر شعبان المكرم سنة تسع وخمسين وسبع مئة.. على يد العبد الفقير إلى رحمة ربه المجيب محمد بن محمد الخطيب القلقشندي غفر الله له ولوالديه ولجميع المسلمين، آمين.

2.9. Afyon Gedik Ahmet Paşa Kitaplığı, nr. 17409

Bu nüsha 267 varak olup her sayfada 24 satır vardır. Ferağ kaydında istinsah tarihi belirtilmemiştir. Ancak nüshanın kapak sayfasından bir sonraki sayfada yazmanın bilgilerinin yer aldığı etikette kırmızı mürekkeple Osmanlıca “VIII. (XIV.) Yüzyıl yazısı” notu düşülmüştür. Aynı etikette eserin adı *Nevâzil fi'l-furû* olarak yazılmıştır. Eserin adının *Fetâvâ-yı nevâzil* olarak kaydedildiği bu varakta iki adet vakıf mührünün yanı sıra iki de temellük kaydı vardır. Bir sonraki sayfada ve eserin tamamlandığı son varaktan sonraki iki varakta fevâid kayıtları mevcuttur. Unvan sayfasında “fihrisü kitâbi *Fetâvâ'n-nevâzil*” başlığı altında eserin içindekiler kısmı varak sayfalarıyla birlikte verilmiştir.

Nüshada tashih, “mühim”, “beyân” ve “beyânü'l-hîle” gibi bilgi notlarının yanı sıra Arapça ve Osmanlıca notlar vardır. Haşiyelerde kırmızı mürekkeple “matlab”, “matlab mühim” gibi alt başlıklar verilmiş olup *Hulâsa, el-Fusûlü'l-İmâdiyye* ve *Muhtârü's-sibâh* gibi eserlerden alıntılar yapılmıştır. Nüshada takibe uygulanmıştır. İstinsah esnasında ikinci bir nüshadan da istifade edildiğini gösteren “başka bir yazma” anlamına gelen “ط” sembolü yer yer yazmanın hamişine düşülmüştür. Yazmada “beleşa” gibi açık bir mukabele ifadesine rastlayamamak da yer yer cümle sonlarında mukabele sembolü olarak bilinen içi noktalı daireler bulunmaktadır. Eser iki cilt halinde istinsah edilmiştir. Bu, aslın iki cilt halinde olduğunu gösterebileceği gibi aslın tek ciltte ele aldığı eserin, elimizdeki nüshanın müstensihi tarafından iki cilt halinde kayda geçirildiğine de işaret olabilir. Nüshanın ikinci cildi *İcârât* başlığıyla başlamaktadır.

Varaklarda genellikle isabetli numaralar verilmişse de bazı numaralar eksik veya tekrar yazılmıştır. Muhtemelen bu karışıklığı önlemek adına iki farklı numaralandırma yapılmıştır. Bazı eksik ve mükerrer sayılar hariç 257 numaralı varağa kadar numaralandırmada bir problem yoktur. Ancak 257 numaralı varaktan sonra bir son-

raki varakta 258 rakamı yazılması gerekirken sehven 268 sayısı yazılmış ve nüshanın sonuna kadar bu yanlış sayıdan itibaren numaralandırılmaya devam edilmiştir. Böylece nüshanın son varağında 277 sayısı kaydedilmiştir. İçeriği incelemeden nüshanın son varak sayısına bakıldığı için de hem yazmanın başındaki etikette hem de güncel veri tabanlarında nüshanın 277 varaktan ibaret olduğu yazılmıştır. Ancak nüsha aslında 267 varaktan oluşmaktadır.

Tam olan yazma harekesiz Nesih hattıyla yazılmıştır. Nüsha siyah mürekkeple yazılmış olup bap başlıkları ve yer yer hamış notlarından kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Müstensih adına rastlayamadık.

Nüshanın en belirgin özelliklerinden bir tanesi *Nevâzil*'in, müellifin kendi el yazmasıyla değil de talebelerine imlâ; yani hocanın kitap telifi kastıyla aktardığı bilgileri karşısındaki talebe veya kişilerin yazıya geçirmesi usulüyle yazıldığını açığa çıkarmasıdır. Nitekim nüshanın ferağ kaydında eserin müellifi Ebü'l-Leys es-Semerkanî'nin *Kitâbü'n-nevâzil*'i talebelerine imlâ usulüyle yazdırdığı, imlanın detaylı mekanı ve maalesef eksik olarak zamanı bildirilmiştir. Buna göre kitabın imlâsı, cuma günü sabahı Belh şehrinin Bâb Hişâm mahallesine bağlı Ebû Nasr Muhammed b. Selâm Camii'nde kayıta yer almayan ayın bitmesine iki gün kala tamamlanmıştır. Kayıta istinsah ayı yer almadığı gibi senesi de yazılmamıştır.

2.10. Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 689

Bu nüsha 174 varak olup her sayfada 21 satır vardır. 6 Zilhicce 826 (1423) tarihinde istinsah edilmiştir. Unvan sayfasında iki adet tarihsiz temellük kaydı ve yazmanın bir Padişah kütüphanesinin mülkü olduğunu gösteren “sultâniyye” ifadesi bulunmaktadır. Yazmanın ilk varağında eserin vakıf olduğunu bildiren ifade vardır. Eserin adı unvan sayfasında *Mecmû'u'n-nevâzil fi'l-fıkıh* şeklinde kayıtlıdır. İki cilt halinde istinsah edilen eserin, sadece başlangıçtan Bey' bahsine kadar (Bey' bahsi dahil) olan bölümlerini ihtiva eden ilk cildi elimizdedir. İkinci cilt ise kayıptır. Unvan sayfasında ilk cildin içerdiği konuların fihristi varak numaralarıyla verilmiştir.

Diğer tüm yazmalarda bulunan ve eserin mukaddimesi kabul edilen yaklaşık bir buçuk varaklık bölüm nüshada yer almamıştır. Kitap direkt eserin ilk başlığı olan Tahâret bahsinden başlamaktadır. İlk varaklarda siyah ve kırmızı mürekkeple çok sayıda tashih, açıklama ve bilgi notu bulunmaktadır. İlerleyen sayfalarda bu gibi kayıtlar son derece azdır. “Le'allahü” gibi ifadelerle metinde yanlış veya eksik olduğu

düşünülen ifadeye dikkat çekilmiş ve doğru ifade hamîşe eklenmiştir. İstinsah esnasında ikinci bir nüshadan istifade edildiğini gösteren “خ” veya “نسخة” ifadeleri vardır. *Misbâh, el-Fetâvâ'z-Zabiriyye, Şerbu't-Tabâvî, Hizâne* ve *Fetâvâ* gibi kitaplardan alıntılar yapılmıştır. Yazmanın en azından ilk bölümlerinin mukabele edildiğini yer yer hamîşe düşülen “beleşa mukâbeleten” ifadelerinden anlamak mümkündür. Orta ve son kısımlara doğru herhangi bir mukabele kaydına rastlayamadık. Nüshada takibe metodu uygulanmış olup varak numarası verilmemektedir. Ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

تم الجزء الأول من كتاب النوازل في سادس ذي الحجة الحرام عام ستة وعشرين وثمان
مئة أحسن الله ختامها...

2.11. Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, nr. 690

Nüsha 374 varak olup her sayfada 19 satır vardır. 16 Şevval 860 (1456) tarihinde istinsah edilmiştir. Yazmanın herhangi bir yerinde vakıf, temellük veya mukabele kaydına rastlayamadık. Zahriyyede eserin adı *Mecmû'û'n-nevâzil* şeklinde yazılı olup ilk varakta zahr kısmında konu fihristi varak numaralarıyla birlikte verilmiştir. Ana metin bu varağın vech kısmıyla başlamakta olup diğer nüshalarda yer alan eserin mukaddimesi, bir önceki nüshada olduğu gibi burada da eksiktir.

Nüsha başka kitaplara ait yazmaların bulunduğu bir mecmua içinde yer almaktadır. Takibe uygulanmıştır. Varak kenarlarında çok az tashih kaydı dışında not yoktur. Nadiren “matlab” ifadesi geçmektedir. Eser iki cüz halinde istinsah edilmiştir. İkinci cilt İcârât bölümüyle başlamaktadır. Varak numaraları, orijinal haliyle verilmemiş; sonradan Latin rakamlarıyla her on sayfada bir yazmanın ilk bölümüne ilave edilmiştir. Sadece siyah mürekkep ile yazılan nüshada yer yer kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Yazı son derece açık ve okunaklıdır. Nüsha tam olup eksik bir bölümü bulunmamaktadır. Nüsha Ali b. Ahmet el-Ğassânî el-Cisrî tarafından yazılmıştır. Ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

تم كتاب النوازل بعون الله وحمده، وحسن توفيقه وصلى الله على سيدنا محمد وآله،
وذلك نهار الإثنين سادس عشر من شهر شوال المبارك من شهور سنة ستين وثمان مئة على يد
أقل المماليك وعبيد العبيد علي بن أحمد الغساني الجسري بحمارة.

2.12. Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 01170

Bu nüsha 227 varak olup her sayfada 27 satır vardır. Eserin istinsah tarihi belirtilmemiştir. Ancak Fuat Sezgin *Kitâbü'n-nevâzil* yazmalarını tanıtırken söz konusu nüshanın IX. yüzyılda istinsah edildiğini belirtmektedir.¹⁶ Nüshanın başında, sonunda ve yer yer iç varaklarında kitabın vakfedildiğine dair 1154 (1741) tarihli mühürler bulunmaktadır. Zahriyyede yukarıdaki mührün üst tarafında temellük kaydı ve üç beyitlik şiir yer almaktadır.

Ciltte yer alan sertabın kapattığı ön bölümde eserin adı *Mecmû'ü'nevâzil* olarak kayıtlıdır. Nüshanın hamişinde tashih notları, sonunda ise eserin mukabele gördüğüne dair bir işaret (içi noktalı boş daire) vardır. Nüsha tam olup eksik bölümü yoktur. Varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Varakların vech kısmında sol üst köşede nüshanın orijinal varak sayısı, günümüz Arap rakamlarıyla siyah mürekkeple yazılmış olup yine aynı köşede daha alt kısımda günümüz Latin rakamları siyah kurşun kalemle ilave edilmiştir. Ancak Latin rakamları, Arap rakamlarından bir sayı azdır. Bunun sebebi Müzâra'a bahsinden önceki varakta yazılması gereken 124 sayısı Latin rakamıyla eklenmemiş; bir sonraki varakta söz konusu sayı ile devam edilmiştir.

Nüşhada takibe metodu kullanılmıştır. Varakların hamişine başlık ve alt başlıklar ile “matlab”, “matlab mühim”, “mimmâ yühfazu”, “mühimmetün cidden” gibi notlar genellikle siyah, silik kırmızı ve yer yer koyu kırmızı mürekkeple düşülmüştür. Nüsha siyah mürekkeple yazılmış olup yer yer mesele/fetvâ başlangıçlarını göstermek için kullanılan işaretlerde ve eserin ilk yarısında bap başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmış; ikinci yarısında ise baplar genellikle siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazmaya eserin fihristi eklenmemiştir.

Nüsha Talik yazısıyla yazılmış olup harekesiz ve oldukça okunaklıdır. Müstensih adı yoktur. Âtîf nüshası en sağlam nüshalardan birisidir. Diğer nüshalara oranla daha az eksik ve hataya sahiptir. Birçok nüshadan düşmüş olan cümle ve paragraflar bu nüshada eklenmiştir.

2.13. Beyazıt Genel Kitaplığı, nr. 18989

Nüsha 309 varak olup her sayfada 25 satır vardır. Ferağ kaydında istinsah tarihi belirtilmemiştir. Zahriyyede biri 901 (1495) tarihli üçü tarihsiz toplam dört adet

16 Sezgin, *Târibü't-türâsi'l-'Arabî*, 3/108.

temellük kaydı ve Kara Mustafa Paşa'ya ait 1091 (1680) tarihli vakıf mührü bulunmaktadır. Söz konusu mühür yazmanın çeşitli yerlerinde mevcuttur.

Zahriyyede eserin adı *Fetâvâ'n-nevâzil* olarak yazılmıştır. Aynı sayfada eserin fihristi kırmızı mürekkepli varak sayılarıyla birlikte verilmiştir. Nüshada tashih, bilgi notları ve alt başlıkların yanı sıra metinde okunaklı olmayan veya silik olan kelimeler haşiyede okunaklı bir şekilde yazılmıştır. Nüshada takibe metodu uygulanmıştır. İstinsah esnasında ikinci bir nüshadan da istifade edildiğini gösteren “başka bir yazma” anlamına gelen “ط” veya “خ” sembolleri yer yer yazmanın hamışine düşülmüştür. Yazmanın tamamının mukabele edildiğini gösteren “beleşa” ve “beleşa mukâbeleten” kaydı nüshanın her kısmında sıklıkla varak kenarlarına kaydedilmiştir.

Yazmada müstensih veya mukabele eden kişi tarafından metinde yanlış olduğu düşünülen ibareler için hamişe “zâhir” yani “doğru ifade” anlamına gelen “ط” harfi yazılıp altına isabetli ifade konulmuştur. *Bâbun âberu fi'l-büyû'* adlı bahsin sonuna tamamlandı anlamına gelen “temmet” ifadesinin konulması ve bir sonraki varağın boş bırakılıp takip eden varak ile İcârât bahsine başlanması, her ne kadar bununla ilgili açık bir ifadeye rastlayamasak da bu nüshaya asıl teşkil eden kayıp nüshanın, iki cüz/cilt halinde bulunduğunu göstermektedir.

Yazmada 22. varağa kadar biri siyah diğeri kırmızı mürekkeple yazılmış iki farklı numaralandırma söz konusudur. Ancak 23. varak itibarıyla kırmızı renkli numaralandırmaya son verilmiştir. Nüsha tam olmakla birlikte 92 numaralı varak eksiktir. Harekesiz ve okunaklı bir yazıya sahip olan nüsha, bap başlıkları dâhil siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Ferağ kaydında tıpkı Afyon Gedik Ahmet Paşa nüshasında olduğu gibi eserin müellifi Semerkanî'nin, *Kitâbü'n-nevâzil*'i talebelerine imlâ usulüyle yazdığını, imlanın detaylı mekânı ve eksik olarak zamanı bildirilmiştir.

2.14. Beyazıt Genel Kitaplığı, nr. 2226

Nüsha 64 varak; her sayfa 33 satırdan oluşmakta olup 13 Recep 949 (1542) tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyyeden bir önceki sayfada tarihsiz iki temellük kaydı vardır. Zahriyyede ise biri satın alma sonucu diğeri ise miras yoluyla olmak üzere iki tarihsiz temellük kaydı daha mevcuttur. Bu sayfada eserin adı *Nevâzilü Ebi'l-Leys* şeklinde kaydedilmiştir. Yazmanın fihristi, müstensih adı ve varak numarası yoktur. Haşiyede herhangi bir mukabele veya tashih kaydı da yer almamaktadır.

Harekesiz Nesih yazısıyla siyah mürekkeple yazılan nüsha son derece okunaklı ve tertiplidir. Bap başlıkları ve özellikle “kâle’l-fakîh” ifadesinde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Takibe metodu uygulanmıştır. Yazma tam olmayıp Teyemmüm bahsinden sonra Şehâdât bahsine kadar eserin yarıya yakınına teşkil eden toplam yirmi başlık eksiktir. Ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

وكان الفراغ من هذه النسخة يوم الإثنين ثالث عشر رجب الفرد سنة تسعة وأربعين وتسع
مئة.

2.15. Millet Genel Kütüphanesi, Reşit Efendi, nr. 274

Bu nüsha 198 varak olup her sayfada 35 satır vardır. Yazmanın sonunda ilki Ra-bûlâhir 970 (1562); diğeri 9 Zilhicce 413 (1023) tarihli iki ferağ bulunmaktadır. Zahriyyede temellük kaydı vardır. Temellük kaydından ayrı olarak bir de nüshanın Sahaf Seyyid Osman isimli kişiden satın alındığına dair bir not düşülmüştür. Yine bu sayfada 1263 (1846) tarihli bir vakıf mührü bulunmaktadır.

Unvan sayfasında ve bir önceki sayfada eserin adı *en-Nevâzil* olarak verilmiştir. Bu sayfada ayrıca eserin müellifi Semerkandî'nin kısa biyografisi Kâtip Çelebî'nin *Keşfu'z-zunûn* isimli eserinden aktarılmıştır. Zahriyyede çok sayıda fevâid kayıtları vardır. Bu kayıtlarda kitabın içinde yer alan önemli meseleler, bazı şerî hileler ve önemli farklar varak numaraları belirtilerek verilmiştir. Burhânüddîn el-Buhârî'nin (v. 616/1219) *el-Muhît el-Burbânî*'sinden alıntılar vardır. Bunun yanında Abdulkâdir el-Kureşî'nin (v. 775/1373) *el-Cevâbirü'l-mudîe* adlı eserinden Semerkandî'nin hocası Ebu Câfer el-Hinduvânî (v. 362/973) ve diğer bazı alimler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Yine varağın üst kısmında kitap isminin hemen altında fevâid kaydı içerdiği muhtemel silik bir bölge vardır. Kitabın fihristi bu sayfada varak numaralarıyla birlikte verilmiştir.

Yazmanın en belirgin özelliklerinden birisi zahrında ve kenarlarında meşhur Hanefî fakihlerinden Zeynüddin İbn Nüceym'in (v. 970/1563) el yazısıyla düşülen notların bulunmasıdır. Nitekim zahriyyeden bir önceki sayfada Osmanlıca şu bilgiye yer verilmiştir: “Bu nüsha-i şerîfenin zahrında ve kenarında olan hutût-i şerîfe *Eşbâh ve nezâir* sâhibi merhûm İbn Nüceym hazretinin hattıdır, aleyhi'r-rahmetü ve'l-mağfira”. Bu nottan da anlaşıldığı üzere Reşit Efendi nüshası ya tamamen ya da kısmen İbn Nüceym'in tashih ve incelemesinden geçmiştir.

Nüshada mukabele kaydına rastlayamadık. Hamişlerde tashih notları ve alt başlıklar düşülmüştür. Takibe uygulanmıştır. Sayfa kenarlarında bazen siyah bazen kırmızı mürekkeple “mühim”, “mühimme”, “matlab”, “mahallün latîf”, “ğarîbe”, “mes’ele ğarîbe”, “ferkun dakîk” gibi notlar düşülmüştür. İstinsah esnasında farklı bir nüshadan istifade edildiğini gösteren “نسخة” ve “خ” gibi ifadeler vardır. Ayrıca musahhah tarafından metinde yanlış olduğu düşünülen ibareler için hamişe “zâhir” yani “doğru ifade” anlamına gelen “ط” harfi yazılıp altına isabetli ifade konulmuştur. Yazmada herhangi bir eksik olmayıp varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Nesih yazısıyla yazılan eserde siyah mürekkep kullanılmıştır. Bap başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Harekesiz ve okunaklı olan nüsha genellikle isabetlidir. Bu yazma aynı zamanda 1180 numaralı Murat Molla nüshasının da aslıdır. Nüshada geçen iki ferağ kaydı şu şekildedir:

تم الكتاب بحمد الله وعونه ومته والحمد لله رب العالمين في شهر ربيع الآخر سنة سبعين وتسع مئة... وكتب من نسخة عليها: "وكتبه أحمد بن عبد الله القائد أبو شجاع الثلجي، وفرغ منه وقت صلاة العصر يوم الثلاثاء من ذي الحجة سنة ثلاث عشرة وأربع مئة...".

2.16. Murat Molla Halk Kütüphanesi, nr. 1180

Bu nüsha 256 varaktır. Varakların her sayfasında 31 satır vardır. Yazmanın sonunda aşağıda orijinal metinlerini de ele alacağımız üç ferağ kaydı bulunmakta ve her birinde istinsah tarihi yazılıdır. Söz konusu ferağ kayıtlarından en yeni tarihli olana sahip nüsha tali, daha eski tarihli olanı ihtiva eden nüsha bunun aslı, en eski tarihli olanı içeren nüsha ise bu aslın aslıdır. Başka bir ifadeyle elimizdeki yazmanın yukarıya doğru iki aslının yazım tarihleri de yazmanın sonunda belirtilmiştir. Şöyle ki tali olan elimizdeki nüshanın ferağ kaydında istinsahın 979 (1571) senesinin Ramazan ayında tamamlandığı kaydedilmiştir. Bu nüshanın aslı olan nüsha ise 970 (1562) senesinin Rabûlâhîr ayında tamamlanmıştır. Bu son nüshanın kendisine dayandığı ve aslın aslı diye ifade ettiğimiz nüsha ise oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. Ferağ kaydına göre söz konusu yazma 9 Zilhicce 413 (1023) tarihinde yani eserin müellifi Semerkandî'nin vefatından yaklaşık kırk sene sonra istinsah edilmiştir.

Nüshanın farklı zamanlarda oluşturulduğu anlaşılan iki farklı unvan sayfası vardır. İlkinde kitabın adı ve fihristi yer alırken ikincisinde bunlara ilaveten bir vakıf mührü ve müellifin kısa biyografisi mevcuttur. İlk unvan sayfasında kitabın adı *Kitâbü'n-nevâzil* diğeri ise *Kitâbü'n-nevâzil fi'l-fıkıh* olarak kaydedilmiştir. Her

iki sayfada da fihrist vardır. İlkinde metinde yer alan tüm konuların başlıkları kayıtlı olup herhangi bir eksik olmadığını ifade etmek için “ve hüve’t-temâm” ifadesi kullanılmıştır. İkinci unvan sayfasında ise “temme fihrisü’n-Nevâzil” yazılmasına rağmen eserin son iki başlığı eksiktir.

Nüshanın herhangi bir yerinde temellük kaydına rastlayamadık. Ancak unvan sayfasında, kitabın sonunda ve yer yer varak hamişlerinde tarihsiz vakıf mühürleri vardır. Mukabele kaydına rastlayamadık. Hamişlerde yer yer tashih notları ve alt başlıklar düşülmüştür. Takibe uygulanmıştır. Yazmada herhangi bir eksik olmayıp varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Nesih yazısıyla yazılan eserde siyah mürekkep kullanılmıştır. Bap başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüsha harekesiz ve okunaklıdır. Murad Molla nüshası genellikle isabetli olmasına rağmen önemli eksiklikler içermektedir. Yukarıda yazmada üç ferağ kaydının geçtiğini ifade etmiştik. Bütüncül olarak mütalaa edilebilmesi için tüm kayıtları metinde olduğu gibi birlikte vermek isabetli olacaktır:

تم الكتاب بحمد الله وعونه ومنه، والحمد لله رب العالمين في شهر ربيع الآخر سنة سبعين وتسع مئة... وكتب من نسخة عليها: "وكتبه أحمد بن عبد القائد أبو شجاع الثلجي، وفرغ منه وقت صلاة العصر يوم الثلاثاء من ذي الحجة سنة ثلاث عشرة وأربع مئة...". وكان الفراغ من هذا الكتاب في شهر رمضان المعظم سنة تسع وسبعين وتسع مئة...

2.17. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2414

Nüsha 281 varak olup her sayfada 23 satır vardır. 985 (1577) tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyyede padişah tuğrası ve Sultan II. Mahmut’un mührü bulunmaktadır. Bunun dışında nüshanın bazı sayfalarında silik mühürler vardır. Unvan sayfasında eserin adı *Kitâbü Fetâvâ’n-nevâzil* olarak kayıtlıdır. Burada bazı fevâid kayıtları ve alıntılar yer almaktadır. Nüshanın herhangi bir yerinde mukabele kaydına rastlayamadık. Yazmanın hamişlerinde yer yer önemli tashih ve bilgi notlarının yanı sıra nadir de olsa *Zehîra, el-Fetâvâ’z-Zahîriyye* ve *el-Fetâvâ’t-Tatarbâniyye* gibi eserlerden alıntılar vardır. Hamişte alt başlıklara bazen siyah bazen kırmızı mürekkeple “matlab” kelimesine yer verilmiştir.

Nüsha tam değildir. Eserin son iki bahsi olan *Hikâyât* ve *Târîh* bölümleri nüshada mevcut değildir. Bundan dolayı nüshanın ferağ kaydına ve müstensihine ulaşamadık. *Bâbü’r-reddi a’la’l-Cebmiyye*’nin son iki satırından itibaren nüsha-

nın son bölümü eksiktir. 274 numaralı varığın zahr bölümünün son kelimesiyle *Kitâbü'n-nevâzil* eserinin istinsahı bitmektedir. Aynı varığın vech kısmının ilk kelimesiyle birlikte farklı bir esere geçiş yapıldığı hem metin içeriğinden hem de yazı stilinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yukarıda verilen ve 985 olarak belirtilen istinsah tarihi *Kitâbü'n-nevâzil*'in değil; 274. varığın vech kısmından itibaren kaleme alınan eserin yazım tarihidir. Buna ilaveten 225 numaraları varığın vech; 226 varığın zahr kısımları ya boş bırakılmış ya da yazılıken aşırı deformeye uğrayıp yazılar silinmiştir. Dolayısıyla burada yer alması gereken *Bâbü'l-müsâkât*'ın (diğer nüshalarda *Bâbü's-şirb* olarak geçmektedir) son bölümüyle *Bâbü's-şerike*'nin ilk bölümü eksiktir. Varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Ancak numaralandırma esnasında sehven 139 sayısı peş peşe iki defa yazılmıştır.

Nüsha tamamen siyah mürekkeple yazılmış olup harekesiz ve okunaklıdır. İlk altı varaktaki ana metin kırmızı mürekkep kullanılarak cetvel ile çerçeve içine alınmıştır. Fihrist kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Fihristte ve metinde bazı bapların adında değişiklik var iken bazıları “mes'ele” ismi altında kaydedilmiştir. Diğer bir kısmında ise bap başlığı yazılması gereken yer boş bırakılmıştır. Örneğin *Bâbü's-şirb*, *Bâbü'l-müsâkât*; *Bâbü'l-mevârîs*, *Bâbü'l-ferâid*; *Bâbü fadli ehli'l-fıkıh* ise *Bâbü medbi'l-fıkıh* olarak kaydedilmiştir. Yine *Rehin*, *Sulh*, *Kerâhiye* ve *Mesâilü şettâ müteferrika* gibi baplarda bu isimler yerine “mes'ele” başlığı kullanılmıştır. *Bâb mine's-salât*, *Bâbü't-te'vîlât* ve *Bâbü'l-fetvâ* gibi başlıklar ise kaydedilmemiş olup yerleri boş bırakılmıştır. Her ne kadar bap başlıklarında değişiklik veya eksiklik var ise de son iki bölümü ve *Bâbü'l-müsâkât*'ın son bölümüyle *Bâbü's-şerike*'nin ilk bölümü dışında yazmada eksik yoktur. Nüsha genellikle isabetlidir.

2.18. Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 725

250 varak olan bu nüshanın istinsah tarihine veya müstensihine rastlayamadık. Her sayfa 25 satırdan oluşmaktadır. Yazmanın unvan sayfasında, son sayfasında ve yer yer varakların turre kısımlarında kitabın vakfedildiğine dair 1033 tarihli silik mühürler bulunmaktadır. Zahriyyede kitabın adı *Mecmû'u'n-nevâzil* olarak kayıtlıdır. Aynı sayfada müellifin tam ismi, hocası ve bazı meşhur kitapları yazılmış, Hanefî mezhebinde aynı isimde başka bir müellifin olduğuna da işaret edilerek bir anlamda *Kitâbü'n-nevâzil* sahibi Semerkandî ile diğer Semerkandî'nin karıştırılmasının önüne geçmek istenmiştir. Varak numaralı mutat yer olan varakların sol üst köşesine düzenli olarak kaydedilmiştir.

Yazmada fihrist bulunmamaktadır. Varakların zahr bölümünde takibe uygulanmıştır. Nüsha tamamen siyah mürekkeple yazılmış olup metin cetvel ile çerçevellenmiştir. Bap başlıklarında ve meselelerin başlangıcında yer alan “süile”, “kâle” ve “ze-kera” gibi ifadelerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüsha Nesih yazısıyla yazılmış olup harekesiz ve son derece okunaklıdır. Metnin hamişinde yer yer tashih, bilgi notları, alt başlıklar ve mukabelenin geldiği yeri bildirmek amaçlı kullanılan “be-leğa” kaydı düşülmüştür. Hamişlerde “mühimme”, “mühimme cidden”, “mühim”, sonunda soru işareti bulunan “mühimme ğarîbe?”, “ğarîbe”, “matlab”, “mühimme tüktebü”, “mühimme tühfazu”, “kâidetün mühimme mühimme tühfazu” gibi çok sayıda kayıt mevcuttur. Ayrıca musahhah tarafından metinde yanlış olduğu düşünülen ibareler için hamişe “zâhir” yani “doğru ifade” anlamına gelen “ط” harfi yazılıp altına isabetli ifade konulmuştur. Bu tür tashih ve düzeltmeler, genellikle metinde vuku bulan müzekker/müennes, irap ve hareke hataları için düşülmüştür. Nadir de olsa başka bir nüshanın ifadesine işaret etmek için “mahtût” yani “başka bir yazmada” anlamına gelen “ط” harfi ve işaret edilen yazmanın ilgili ifadesi kaydedilmiştir.

Nüshanın kimin tarafından tashih ve mukabele edildiğine dair kesin bir ifade bulunmasa da 59 numaralı varakta Sâdır Zâde’nin hattıyla olduğu belirtilen bir not düşülmüştür. Yazmada geçen notların da bu şahsa ait olduğu kuvvetle muhtemeldir. Nüsha tamdır. Ancak bir önceki nüsha olan Damad İbrahim Paşa, nr. 724 nüshasında olduğu gibi yazmanın son iki başlığı diğer nüshalarda yoktur. İki başlıktan birincisi *Bâbü’l-hiyel ve’l-mehâric* adı altındadır ve 241 numaraları varaktan 249 numaraları varağa kadar devam etmektedir. Bu bölümün *Kitâbü’n-nevâzil* kitabından olmadığını, gerekçeleriyle bir önceki yazmada söylemiştik. Hatta bu nüshada söz konusu gerekçelerin doğruluğu ortaya çıkmıştır. Nitekim bu yazmada *Kitâbü’n-nevâzil*, yine Semerkandî’nin diğer bir eseri olan *‘Uyûnü’l-mesâil* ile aynı mecmuada yer almıştır. Araştırma sonucu *Bâbü’l-hiyel ve’l-mehâric* adlı babın içindeki tüm mesele ve fetvaların *‘Uyûnü’l-mesâil* adlı eserde olduğunu tespit ettik.¹⁷ Dolayısıyla müstensih bunu sehven *Kitâbü’n-nevâzil* kitabına ilave etmiş olmalıdır. 249 numaralı varakta nüshadaki son başlık *Mesâil lem tedhul fi’l-ebvâb* adındaki baptır. Ancak bu son başlık içerisinde yer alan meselelerin tamamı diğer tüm nüshalarda *Kitâbü’n-nevâzil*’in orijinal metninde ilgili başlıklar altında serpiştirilmiş olarak mevcuttur. Muhtemelen müstensih, unutarak yazmadığı meseleler için ese-

17 Bkz. Ebü’l-Leys es-Semerkandî, *‘Uyûnü’l-mesâil*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 725), 341^a.

rin sonunda ayrı bir başlık açmış olmalıdır. Damad İbrahim Paşa nüshası son derece itina ile hazırlanmış olsa da içinde eksik cümle ve paragraflar mevcuttur.

2.19. Mısır Ezher Kütüphanesi, nr. 44450

Bu nüsha 223 varak olup her sayfada 25 satır vardır. 3 Rabiussani 1062 (1652) tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyyede 1293 (1876) tarihli bir adet temellük kaydı ve vakıf mührü vardır. Aynı sayfada Semerkandî hakkında bir sayfaya yakın bilgi bulunmaktadır. Unvan sayfasından bir önceki sayfada, yazı tipinden de anlaşılacağı üzere yazmaya sonradan eklenmiş detaylı bir fihrist yer almaktadır.

Varak hamişlerinde yer yer “matlab”, “mimmâ yühfazu” gibi alt başlıklar, tas-hih ve bilgi notları mevcuttur. Müstensihin, mâlikin/nüsha sahibinin veya muka-bele yapanın önemli gördüğü, üzerinde durulması gereken ibareler için kullandığı “قف” kaydı¹⁸ zaman zaman hamişlerde yerini almıştır. Nüshanın başka bir nüshayla karşılaştırıldığını gösteren “Başka bir mahtût/yazma” anlamına gelen “ط” harfiyle “Başka bir nüsha” anlamında kullanılan “خ” harfi de nüshanın farklı kısımlarında yer almaktadır. Takibe uygulanmıştır.

Nesih yazısıyla istinsah edilen nüsha harekesiz ve okunaklıdır. Siyah mürekkep kullanılmıştır. Bap başlıkları ve yer yer fetva/mesele başlarındaki “süile”, “ve süile” gibi ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varakların vech bölümlerinde üç farklı numaralandırma kullanılmıştır. Bunlardan birincisi metnin üstünde siyah kurşun kalemle sonradan eklenmiş olup zahriyye ve önceki varakları da sayıya dâhil ettiği için diğer numaralandırmalardan iki sayı fazladır. Nüshanın orijinal numaralandırması mutad yeri olan sayfanın sol üst köşesinde siyah mürekkeple kaydedilmiştir. Burada, zahriyye ve önceki sayfalar numaralandırmaya dâhil edilmemiştir. Ancak bu sayımda 166 sayısı atlanmıştır. Muhtemelen bu karışıklığı önlemek için metnin sol üst köşesinde sonradan mavi tükenmez kalemle üçüncü bir numaralandırma ilave edilmiş, böylece en doğru sayıyı veren numaralandırma eklenmiştir. Yukarıda verdiğimiz varak numarasında bu üçüncü ve sonradan ilave edilen sayımı esas aldık. Nüshanın ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

تم الكتاب بحمد الله وعونه، وحسن توفيقه، وصى الله على سيدنا محمد بتاريخ نهار
الثلاثاء لثلاثة أيام خلت من شهر ربيع الثاني من شهر سنة اثنين وستين وألف.

18 Yılmaz, *İSAM Tabkikli Neşir Kılavuzu*, 161.

2.20. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi, nr. 683

Bu nüsha 271 varak olup her sayfada 27 satır vardır. 10 Zilkade 1083 (1673) tarihinde istinsah edilmiştir. Üzerinde temellük kaydı bulunmaktadır. Zahriyye, eserin ilk ve son sayfalarıyla yer yer varak hamişlerinde 1259 (1842) tarihli mühürler vardır. Bunun yanında “İnnemâ li külli'm-ri'in mâ nevâ” içerikli bir mühür de nüshanın çeşitli kısımlarında mevcuttur. Unvan sayfasında eserin adı kayıtlı değildir. Ancak ciltte yer alan sertabın kapattığı ön bölümde eserin adı *Nevâzil* olarak yazılmıştır. Kitabın fihristi unvan sayfasından önceki sayfada düzenlenmiştir. Herhangi bir mukabele kaydına rastlayamadık. Tashih notları, “matlab” adı altında alt başlıklar, metinde geçen “ğurra”, “surra” gibi kimi ifadeleri açıklamak üzere çeşitli bilgi notları düşülmüştür. Nüsha tam olup eksik kısmı yoktur. Takibe uygulanmıştır. Varak numaralandırması müstakil olarak iki defa yapılmıştır. Nitekim varağın vech kısmının sol üst bölümünde yazılan ve orijinal olan numaralarda sayı atlama gibi yanlışlıklar yapılmıştır. Bundan dolayı yazmanın tekrar numaralandırılmasına ihtiyaç duyulmuş ve yeni numaralandırma, aynı sayfada metni çevreleyen cetvelin sol üst köşesine siyah kurşun kalemle uygulanmıştır. Nüsha tamamen siyah mürekkeple yazılmış olup bap başlıklarıyla fetva başlarındaki “süile”, “ruviye”, “kâle” gibi ifadelerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüsha Nesih yazısıyla yazılmış olup harekesiz, tertipli ve son derece okunaklıdır. Müstensih adına rastlayamadık. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa nüshası, bazı önemli eksiklere rağmen sağlam ve isabetli nüshalardandır. Ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

تم الكتاب المبارك بكماله بحمد الله تعالى وعونه، وحسن توفيقه في العشر الأول من شهر ذي القعدة سنة ثلاث وثمانين وألف والحمد لله وحده.

2.21. Kayseri İl Halk Kütüphanesi, Raşit Efendi, nr. 26869

Bu nüsha 183 varaktır. Her sayfa 35 satır vardır. 12 Zilhicce 1092 (1681) tarihinde istinsah edilmiştir. Nüshanın sonunda aşağıda orijinal metnini de vereceğimiz ferağ kaydından, elimizdeki nüshanın 10 Ramazan 756 (1355) tarihli bir nüshadan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Zahriyyeden önceki sayfada bir vakıf kaydı bulunmaktadır. Unvan sayfasında ise birer adet temellük ve vakıf kaydı mevcuttur. Bu sayfadaki vakfiye Kayserili Sadrazam Mehmet Paşa'ya (v. 1728) ait olup yazma, kendisi tarafından Kayseri'nin Erkilet köyünde inşa ettirdiği camiye vakfedilmiştir. Vakıf kelimesi yer yer nüsha hamişlerine düşülmüştür. Yazmanın fihristi olmadığı gibi hamişlerde tashih, bilgi notu, alt başlık veya alıntılar yoktur. Mukabele ifadesine veya sembolüne de rastlayamadık.

Nesih yazısıyla istinsah edilen nüsha harekesiz, oldukça okunaklı ve tertiplidir. Yazmada siyah mürekkep kullanılmış olup bap başlıkları ve fetva/mesele başlarındaki “süile”, “ve süile” gibi ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varakların zahr bölümlerinin sol alt kısmında takibe vardır. Varak numaraları ilk yüz varakta düzenli olarak ve günümüz Arap rakamlarıyla verilmiştir. Bundan sonra yazmanın orijinal numaralandırılmasına devam edilmemiş olup varak numaraları, 130 numaralı varğa kadar düzenli olarak; bundan sonra ise her on varakta bir günümüz Latin rakamlarıyla sonradan ilave edilmiştir. Müstensih'in adı Ahmet Ebû Râcî b. Abdilcevâd el-Hureysî'dir. İlki nüshanın aslına, diğeri elimizdeki tali nüshaya ait olmak üzere iki ferağ kaydı aşağıdaki gibidir:

تم الكتاب المبارك بكماله بحمد الله وعونه في العشر الأول من شهر رمضان من شهر
سنة ست وخمسين وسبع مئة... وكان الفراغ من نسخه يوم الأحد المبارك ثاني عشر شهر ذي
الحجة ختام سنة اثنين وتسعين وألف، غفر الله لكاتبه وقارئه.

2.22. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 565

Nüsha 322 varaktır. Her sayfada 27 satır vardır. Şevval 1095 (1684) tarihinde istinsah edilmiştir. Elimizdeki nüsha, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye Hanefî Fıkhî bölümünde 565 numarayla kayıtlı bir mikrofilmidir. Tanıtım etiketinde eserin adı *en-Nevâzil mine'l-fürû* olarak kayıtlıdır. Unvan sayfasında ve bir önceki varakta eserin fihristi varak numaralarıyla birlikte verilmiştir. Zahriyyede 1193 (1779) tarihli vakıf mührü vardır.

Nüşhada tashih kayıtları ve yer yer “matlab”, “te’emmel” gibi kayıtlar mevcuttur. Takibe metodunun uygulandığı nüsha Nesih yazısıyla yazılmıştır. Nüşhanın mikrofilme siyah beyaz olarak aktarılmasından dolayı orijinal metinde kullanılan renkleri tespit edemedik. Varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Nüsha tamdır. Ancak nüsha mikrofilm formatına geçirilirken okunaksız hale gelmiştir. Varaklar koyu siyah, metin açık ton siyah şeklindedir. Nüşhanın tamamında özellikle varakların sol tarafında metni okunaksız hale getiren beyazlıklar vardır. Bu haliyle nüshadan istifade etmek pek mümkün gözükmemektedir. Nüşhanın ferağ kaydında istinsah tarihi ve müstensih adı yer almaktadır. Nüşhanın müstensih'i, Millet Genel Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 418 nüshasının da yazarı olan İsa b. Hüseyin b. 'Acüze/'Acze(?)'dir. Ferağ kaydı şu şekildedir:

تم الكتاب المبارك بكماله...؟؟؟ شوال من شهر سنة خمسة وتسعين وألف...

2.23. Millet Genel Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 418

Nüsha 413 varak olup her sayfada 25 satır vardır. 27 Şevval 1101 (1690) tarihinde istinsah edilmiştir. Üzerinde bir adet temellük kaydı bulunmaktadır. Kayıtta “min kütübi Yahyâ Paşa dâme sa‘duhu” yazılıdır. Zahriyye ve kapak dâhil eserin hiçbir yerinde kitap ismi geçmemektedir. Eserin ilk ve son sayfalarıyla yer yer varak hamişlerinde 1173 (1759) tarihli mühürler vardır.

Yazmada fihrist ve mukabele kaydı yoktur. Varak numaraları Latince ve siyah kurşunla düzenli olarak verilmiş olup 395 numaralı varak hariç eserde eksik kısım yoktur. Takibe uygulanmıştır. Metin cetvel ile çevrelenmiş olup turre bölümüne az da olsa tashih ve bilgi notları düşülmüştür. İstinsah aşamasında asıl nüsha hariç en az bir nüshadan daha istifade edildiği, hamişte “nüsha” anlamına gelen “ن” harfinden anlaşılmaktadır. Nüsha tamamen siyah mürekkeple yazılmış olup bap başlıklarıyla fetva başlarındaki “süile”, “ruviye”, “kâle” gibi ifadelerde ve her fetva sonundaki fasılalarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüsha Nesih yazısıyla yazılmış olup harekesiz, tertipli ve son derece okunaklıdır. Bazı önemli eksiklere rağmen yazma sağlam ve isabetlidir. Nüsha İsa b. Hüseyin b. ‘Acüze/’Acze(?) tarafından istinsah edilmiştir. Ferağ kaydında şu ifadeler yer almaktadır:

وكان الفراغ من كتابة هذا الكتاب في سابع عشرين من شوال سنة إحدى ومئة وألف...

2.24. Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 724

Bu nüsha 368 varaktır. Kapaktan sonraki ve fihristin yer aldığı varaklar ile zahriyyeyi saymazsak nüsha 365 varaktır. Nitekim bu üç varak, orijinal numaralandırmaya dahil edilmemiştir. Her sayfada 23 satır vardır. 20 Rabîulevvel 1103 (1691) tarihinde istinsah edilmiştir. Nüshanın unvan sayfasında, son sayfasında ve yer yer varakların turre kısımlarında yazmanın Damat İbrahim Paşa tarafından vakfedildiğine dair tarihsiz mühürler bulunmaktadır. Mühürlerden biri Arapça, diğeri Osmanlıcadır.

Kapaktan hemen sonraki varakta kitabın adı *Mecmû’u’n-nevâzil* olarak kayıtlıdır. Başında, sonunda veya hamişinde herhangi bir mukabele kaydına rastlamadık. Varak numaraları tek tek değil; her on varakta bir verilmiştir. 55 numaralı varaktan itibaren her beş varakta bir nüshanın sol üst köşesine varak numarası yazılmıştır. Varak numaralandırmasında günümüz Latin rakamları kullanılmıştır. Dolayısıyla varak numaraları, nüshaya sonradan dahil edilmiş olup orijinal değildir. Nüsha tamamen siyah mürekkeple yazılmış ve metin cetvel ile çerçevelenmiştir. Varakların

zahr bölümünde takibe uygulanmıştır. Bap başlıklarında ve meselelerin başlangıcını göstermek amaçlı kullanılan işaretlerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Fihrist tablo halinde oldukça düzenli ve açık bir şekilde siyah mürekkeple; bap numaraları ise kırmızı mürekkeple kaydedilmiştir. Nüsha Nesih yazısıyla yazılmış olup hareketsiz ve son derece okunaklıdır. Metnin hamisinde herhangi bir tashih veya bilgi notu yoktur. Başka bir ifadeyle yer yer vurulan vakıf mühürleri, varak sayıları, takibeler ve sadece bir yerde metinde geçen kelimenin verilen manası dışında varakların turre kısımlarında hiçbir ifade, tashih, düzeltme, not veya alıntı bulunmamaktadır.

Tam olan bu nüshada son iki başlık diğer nüshalarda yoktur. İki başlıktan birincisi *Bâbü'l-biyel ve'l-mehâric* adı altındadır ve 351 numaraları varaktan 364 numaraları varağa kadar devam etmektedir. Bu bölüm *Kitâbü'n-nevâzil* kitabından değildir. Çünkü elimizdeki hiçbir nüshada bu bölüm ne fihristlerde ne de ana metinlerde yer almamaktadır. Müstensih'in kendi nüshası için asıl aldığı nüsha bir mecmua içerisinde olması muhtemeldir. Böylece bu bölümü *Kitâbü'n-nevâzil*'den sanıp eklemiş olabilir. 364 numaralı varakta nüshadaki son başlık *Mesâil lem tedbul fi'l-ebvâb* adındaki bap'tır. Ancak bu son başlık içerisinde yer alan meselelerin tamamı diğer tüm nüshalarda *Kitâbü'n-nevâzil*'in orijinal metninde ilgili başlıklar altında serpiştirilmiş olarak mevcuttur. Muhtemelen müstensih, metnin çevrelediği cetvel dışına herhangi bir tashih notu koymak istemediğinden dolayı sehven yazamadığı meseleler için eserin sonunda ayrı bir başlık açmıştır.

Damad İbrahim Paşa nüshası son derece itina ile hazırlanmış olsa da azımsanmayacak kadar eksik cümle ve paragraf içerir. Nüshanın ferağ kaydında müstensih adı Mustafa Hâfiz olarak kaydedilmiştir. Ferağ kaydında şu ifadeler yazılıdır:

قد تم هذا الكتاب بعون الله الوهاب... في ليلة الخميس الذي هو العشرون يوما من شهر ربيع الأول لسنة ثلاث ومئة وألف من هجرة من له العز والشرف...

2.25. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 41910

Nüsha 303 varaktır. Her sayfada 29 satır vardır. Şaban 1104 (1728) tarihinde istinsah edilmiştir. Elimizdeki nüsha Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye Hanefi Fıkıhı bölümünde 1997 numarayla kayıtlı yazmanın bir mikrofilmidir (6398). Tanıtım etiketinde eserin adı *en-Nevâzil mine'l-fetâvâ* şeklinde kayıtlı olup unvan sayfasında *Kitâbu nevâzili's-Semerkandî* olarak yazılmıştır. Fihristten önceki sayfada 1202 (1787) ve 1330 (1991) tarihli temellük kayıtlarının yanı sıra Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye'nin

mührü bulunmaktadır. Bundan önceki sayfada ise çeşitli fevâid kayıtları ve yine Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye'nin mührü yer almaktadır. Bu iki varaktan sonraki iki varakta, yazmanın fihristi varak numaralarıyla birlikte tablo halinde verilmiştir. Fihristin ikinci sayfada biri 1235 (1931) tarihli iki temellük kaydı daha vardır.

Nüshanın 94 numaralı varağına kadar “mes'ele”, “matlab”, “matlab mühim”, “fâide”, “kavlühü”, “hâzâ matlabün nefîs”, “nükte”, “şiiir”, “hadîs”, “el-hadîsü's-şerîf”, “ta'rîf”, “Fârisî”, “lüğa Fârisiyye”, “ğarîbe”, “le'allehü” gibi çok sayıda alt başlık, bilgi notu ve tashih kayıtları mevcuttur. Metinde bir kelimenin yerinin boş bırakıldığını ifade eden “beyâd” kelimesi de yer yer hamîşte bulunmaktadır. Varak kenarlarına yazmanın asıl nüsha hariç başka nüsha veya nüshalarla karşılaştırıldığını ifade eden “ن” ve “نسخة” gibi kayıtlar düşülmüştür. Takibe metodunun uygulandığı nüshada Nesih yazısı kullanılmış olup yazı harekesiz ve okunaklıdır. Nüshanın mikrofilme siyah beyaz olarak aktarılmasından dolayı orijinalinde kullanılan renkleri saptayamadık.

Nüshanın ferağ kaydında istinsah tarihi ve müstensih adı yer almaktadır. Nüsha yazarı, Millet Genel Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 418 ve Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, nr. 565 nüshalarının da müstensihisi olan İsa b. Hüseyin b. 'Acüze/'Acze(?)'dir. Ferağ kaydı şu şekildedir:

تم الكتاب المبارك بكماله بحمد الله وعونه وحسن توفيقه في العشر الأخير من شعبان
المكرم سنة أربع ومئة وألف من هجرة من له العز والشرف...

2.26. Medîne Mahmûdiyye Kütüphanesi, nr. 6696

Bu nüsha 339 varak olup her sayfada 21 satır vardır. Yazma Medîne el-Câmiatü'l-İslâmiyye (Medîne İslam Üniversitesi) Kütüphanesi Yazma Eserler bölümünde bulunmaktadır. Nüshanın istinsah tarihi veya müstensih adına rastlayamadık. Ana metinden önce unvan sayfası dâhil toplam dokuz varak vardır. Bunlarda çok sayıda haşîye, not ve alıntı vardır. Zahriyyede biri 1135 (1722) tarihli üç adet temellük kaydı ve yazmanın Mahmûdiyye Medresesine vakfedildiğine dair bir kayıt yer almaktadır. Aynı sayfada çeşitli vakıf mühürleri de bulunmaktadır. Burada eserin adı *Fetâvâ nevâzili Ebi'l-Leyis* şeklinde kayıtlıyken fihrist başında *Kitâbü'n-nevâzil*, kapaktan sonraki ilk varakta ise *Fetâvâ Ebi'l-Leyis* olarak yazılmıştır. Unvan sayfasından bir önceki sayfada kitabın fihristi varak numaralarıyla birlikte verilmiştir. Bundan önceki yedi varak boyunca ve ana metin kenarlarında *Şerbu'l-Kudûri*, *Hizânetü'l-müftî*,

Cevâbirü'l-fetâvâ, ed-Da'vetü'l-fasl, Hulâsa, Hizânetü'r-rivâye, Fetâvâ Kâdîbân, Sığ-nâkî, el-Fetâvâ et-Tatarhâniyye, el-Fetâvâ'z-Zahîriyye, el-Fetâvâ'l-Ğiyâsiyye, Edebü'l-kâdî, Şerbü'l-Vikâye ve Zebîra gibi eserlerden çok sayıda alıntı yapılmıştır.

Hamişinde herhangi bir mukabeleye rastlayamadık. Varak kenarlarında çok sayıda not ve yukarıda adını verdiğimiz eserler dâhil birçok kitaptan alıntılar vardır. Nüsha tamdır. Varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Metin cetvel ile çerçevelenmiş olup siyah mürekkeple yazılmıştır. Takibe metodu uygulanmıştır. Metinde yanlış olduğu düşünülen ibareler için hamîşe “zâhir” yani “doğru ifade” anlamına gelen “ط” harfi yazılıp altına isabetli ifade konulmuştur. Nadir de olsa başka bir nüshanın ifadesine işaret etmek için “mahtût” yani “başka bir yazma” anlamına gelen “ط” harfi ve işaret edilen yazmanın ilgili ifadesi kaydedilmiştir. 328 numaralı varaktan başlamak suretiyle eserin son varağı olan 339. varağa kadar varağın orta kısmında oluşan beyazlıktan dolayı buraya tekabül eden metin okunamamaktadır.

2.27. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 13924

Bu nüsha 410 varak olup her sayfada 21 satır vardır. Yazma Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 14930 numaraya kayıtlı bir mikrofilmidir. İstinsah tarihi veya müstensih adı yoktur. Son bölümleri eksiktir. Zahriyyede eserin adı *Kitâbü'n-nevâzil* şeklinde kayıtlıdır. Aynı sayfada kitabın fihristi bulunmaktadır. Ancak son bölümler fihristte yer almamaktadır. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'nin mührü hariç herhangi bir vakıf mührü veya temellük kaydına rastlayamadık. Nüsha hamîşlerinde tashihi notları, yer yer “mes'ele”, “matlab” gibi alt başlıklar ve “lea'lehu” gibi düzeltmeler vardır. Varak kenarlarına yazmanın asıl nüsha hariç başka nüsha veya nüshalarla karşılaştırıldığını ifade eden “خ” ve “نسخة” gibi kayıtlar düşülmüştür. Yazmanın baştan sona mukabele edildiğini, nüshanın birçok yerinde düşülen “beleğa mukâbeleten” kaydından anlaşılmaktadır.

Takibe metodunun uygulandığı nüshada Nesih yazısı kullanılmış olup yazı harekesiz ve okunaklıdır. Varak numaraları düzenli olarak verilmiştir. Nüshanın mikrofilme siyah beyaz olarak aktarılmasından dolayı orijinalinde kullanılan renkleri saptayamadık. Ancak birçok nüshada olduğu gibi bap başlıkları ve mesele/fetva başlarında yer alan “süile” ifadelerinin kırmızı mürekkeple yazılmış olması muhtemeldir. Çünkü nüshanın tamamında söz konusu başlık ve ifadeler metne göre oldukça silik gözükmemektedir.

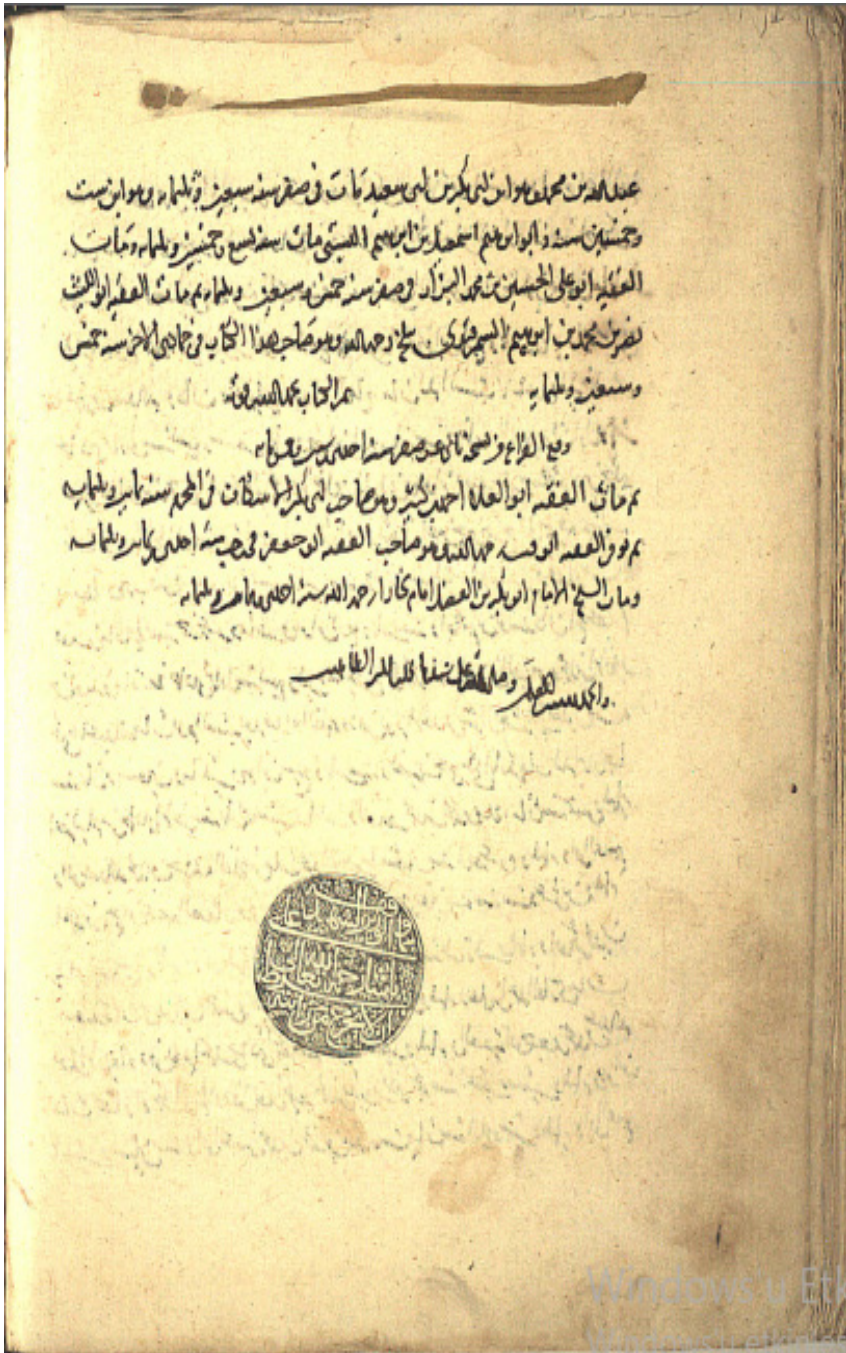
Sonuç

Hanefî mezhebinde temelde hükümlerin dayandığı üç ana kaynaktan ilk ikisini, İmam Muhammed'in zâhiru'r-rivâye ve nâdiru'r-rivâye eserleri teşkil etmektedir. Bu iki tür eser mezhep hükümlerinin temel kurucu kaynaklarıdır. Boşluk doldurucu özelliği nedeniyle bu iki türe göre daha alt kategoride yer alan üçüncü türü ise vâkıât/nevâzil eserleri oluşturmaktadır. Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Kitâbü'n-nevâzil*'i, vâkıât literatürünü başlatan ve sonraki telif çalışmalarına etki eden önemli bir eserdir. *Kitâbü'n-nevâzil*'e ait yazmaların tanıtım ve incelemesinin yapıldığı bu çalışmada farklı kaynaklara dayalı geniş bir tarama faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyet neticesinde toplam kırk dokuz nüshaya ulaşılmıştır. Bunların on üçü farklı eserlere ait olmalarına rağmen kataloglara sehven *Kitâbü'n-nevâzil* olarak kaydedilmiş, dokuzu ise çeşitli sebeplerden dolayı temin edilememiştir. Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Kitâbü'n-nevâzil*'ine ait olduğu saptanan ve temin edilen yirmi yedi nüshanın yirmi biri yurt içinde, altısı yurt dışında bulunan çeşitli kütüphanelerde yer almaktadır.

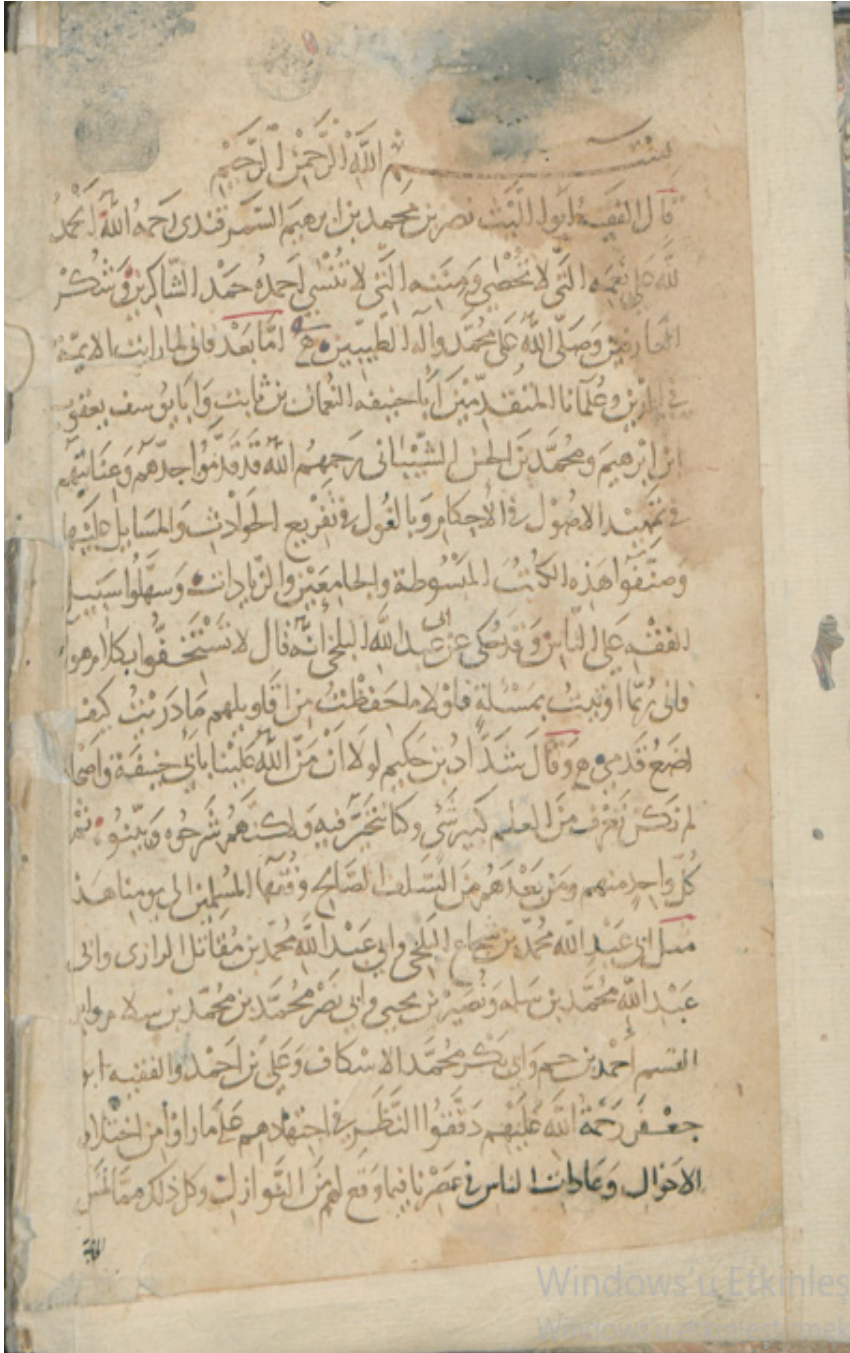
Temin edebildiğimiz nüshaların tanıtım ve incelemesini yaptığımız bu makalede elde edilen genel sonuçlara bakıldığında söz konusu nüshalarda müellif nüshasına rastlanmamıştır. Yine tahkik ilminde bu nüsha türü kadar değerli kabul edilen müellifin okuduğu/müellife okunan veya müellif nüshasıyla mukabele edilmiş nüsha da mevcut değildir. Elimizdeki yazmaların istinsah tarihleri hicri VI.-XII. yüzyıllar arasında değişmekte olup en eskisi Semerkandî'den yaklaşık iki asır sonraya denk gelmektedir. Ancak bazı nüshaların asıllarının, müellifin vefatından yaklaşık kırk sene sonra kaleme alındığını, hatta bazılarının müellifin hayatında yazılan asıllardan istinsah edildiğini çeşitli kanıtlara dayanarak öğrenmiş bulunmaktayız. Nüshalar arasında sağlıklı ve eksik nüshalar bulunsa da eserin bilimsel edisyon kritiğinde kullanılabilme vasfına sahip çok sayıda sağlam ve güvenilir nüsha vardır. Son olarak temin edemediğimiz nüshaların buldukları kütüphaneler ve taşıdıkları katalog numaraları bilgi amaçlı çalışmaya eklenmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَسْتَعِينُ
قَالَ الْفَقِيهَ الزَّاهِدَ ابْنُ الْبَيْتِ لَمَّا رَأَى نَصْرَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ
وَسَمِعَ ابْنَ الْأَنْبَسِيِّ إِحْسَانَ النَّسَائِكِ بِرَأْسِهِمْ سَكَرَ الْعَارِفُ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ
أَمَّا بَعْدُ فَأَمَّا زَانَةُ الْأَعْمَى الدُّرُّ وَعَلَانَا الْمُتَّقِينَ أَمَّا حُضَيْقَةُ الْعَرَابُ ثَمَانِيَةٌ وَأَمَّا نَوْسُ يَعْقُوبَ
ابْنِ زُهَيْرٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ ابْنِ أَبِي رَبِيعَةَ عَنْهُمَا أَحْمَدُ بْنُ قَدَمَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
عَلِيٍّ فِي تَعْبِيدِ الْأَصُولِ فِي الْأَحْكَامِ وَالْعَوَاقِبِ فِي بَرِيحِ الْحَوَادِثِ وَالْمَسَائِلِ عَلَيْهَا وَصَنَعُوا
هَذِهِ الْكُتُبَ الْمَسْبُوطَةَ وَالْجَائِزِينَ وَالزِّيَادَاتِ وَسَمَّوْا سَبِيلَ الْعَقَّةِ عَلَى
الْبَاسِ وَقَدْ حَكَى عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَلْخِيِّ أَنَّهُ قَالَ لَا تَسْتَحْتَوُوا بِأَكْلِكُمْ
هُوَ لَا يَفِي رَعْمًا تَبَيَّنَتْ مَسْأَلَةٌ فَلَوْ لَأَمَّا أَحْفَظُ مِنْ أَقْوَابِهِمْ مَا دَرَيْتُ كَيْفَ
أَصْعَقَ وَدَى فِيهَا وَقَالَ شَدَّادُ بْنُ حَكِيمٍ لَوْلَا أَنَّ اللَّهَ عَلَّمَنَا نَابِي حُسْنَهُ وَأَصْحَابَهُ لَمْ نَكُنْ نَعْرِفُ مِنَ الْعِلْمِ
شَيْئًا كَثِيرًا وَكَثَابًا خَيْرًا مِنْهُ لِلنَّهْرِ شَرِّهِمْ وَيَبْنُونَ ثُمَّ دَلَّ وَاحِدٌ مِنْهُمْ وَمَنْ يَعْتَدِ عَنْهُمْ مِنَ السَّلَفِ
الْصَالِحِينَ وَقَتْلًا الْمُسْلِمِينَ إِلَى يَوْمِنَا هَذَا نَسْتَعِينُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدِ بْنِ
عُقَابَةَ الرَّادِي وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ وَنَصْرَةَ عِي وَأَبِي بَصْرَةَ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ وَأَبِي الْعَاصِمِ أَحْمَدَ
بْنِ حَمَّادٍ وَأَبِي بَلْرَجَةَ أَحْمَدَ الْأَسْكَافِيَّ وَعَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدٍ وَالْفَقِيهَ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ دَقْفَقًا الرَّغْفَرِيَّ أَحْمَدَ
عَلِيَّ مَادَا وَمِنْ خِلَافِ الْأَحْوَالِ وَعَادَاتِ النَّاسِ فِي عَصْرِهِمْ وَزَمَانِهِمْ مَا وَقَعَ لِمَنْ مِنَ النَّوَالِ
وَكُلِّ ذَلِكَ مَا نَسَلُ الْحَاجَةَ إِلَيْهِ وَيُرِيدُ قُوَّةً وَيَصِيرُ مَنْ جَلَسَ لِلدَّرْسِ وَقَصْدًا لِقَوِي صُنْعَتْ
كُنَانَتِ مَنْ فَأَوْ بِأَبِيهِمْ وَسَمِيَتْ أَحَدًا مِنْهَا عُنُودَ الْمَسَائِلِ
مَنْ فَأَوْ بِأَبِيهِمْ لَسْتُ عَنْهُمْ رَوَاهُ فِي هَذِهِ الْكُتُبِ مِنَ الْمَسَائِلِ وَفِي كِتَابِ النَّوَالِ

المورد

Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, nr. 935, vr. 322^b. Son Sayfa.

Kaynakça

- Bedir, Mürteza. *Bubara Hukuk Okulu*. İstanbul: İsam Yayınları, 2014.
- Demirci, Abdullah. *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin en-Nevâzil İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme (İcârât Bölümünden Eserin Sonuna Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Ençakar, Orhan. "Bir Mezhebin Yitik Kültürü: Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü". *İslam Araştırmaları Dergisi* / 44 (Temmuz 2020): 1-36.
- İbn Abidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr 'ala'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1992.
- İbn Abidîn, Muhammed Emîn. *Şerbu 'Ukûdi resmi'l-müftî*. Suriye: Matba'atü'l Me'ârif, 1301.
- Kaya, Eyyüp Sait. *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitâbü'n-Nevâzil'i*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Kaya, Eyyüp Sait. "Nâdirü'r-rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/278-280. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kaya, Eyyüp Sait. "Zâhirü'r-rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/101-102. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 935, 1a-323b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Dımaşk: Suriye Esed Kütüphanesi, 9862, 1a-200b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, A3459, 1a-392b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2252/2353, 1a-199b/1a-198b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet Kütüphanesi, A879, 1a-314b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Murat Molla Halk Kütüphanesi, 1179, 1a-177b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 960, 1a-243b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Manisa: Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, 692, 1a-292b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Afyonkarahisar: Afyon Gedik Ahmet Paşa Kitaplığı, 17409, 1a-267b.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Manisa: Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, 690, 1a-374b.

- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Manisa: Manisa İli Genel Kitaplık Müdürlüğü, 689, 1a-174b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Beyazıt Genel Kitaplığı, 18989, 1a-309b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Beyazıt Genel Kitaplığı, 2226, 1a-64b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2414, 1a-281b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi, Reşit Efendi, 274, 1a-198b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi, 683, 1a-271b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Kayseri: Kayseri İl Halk Kütüphanesi, Raşit Efendi, 26869, 1a-183b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, 418, 1a-413b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Murat Molla Halk Kütüphanesi, 1180, 1a-256b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Kahire: Mısır Ezher Kütüphanesi, 44450, 1a-223b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 724, 1a-368b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Âtîf Efendi Kütüphanesi, 01170, 1a-227b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 41910, 1a-303b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Medine: Medine Mahmûdiyye Kütüphanesi, 6696, 1a-339b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 725, 1a-250b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 565, 1a-322b.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Kitâbü'n-nevâzil*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, nr. 13924, 1a-410b.
- Sezgin, Fuat. *Târîhü't-türâsi'l-'Arabî*. 10 Cilt. çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî. Riyad: İdâratü's-sekâfe ve'n-neşir bi Câmî'ati'l-İmam Muhammd b. Suud, 1991.
- Yılmaz, Okan Kadir. *İSAM Tabkikli Neşir Kılavuzu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Manuscripts of Kitāb al-nawāzil by Ab al-Layth al-Samarqandī: Introduction and Analysis

Abdullah DEMİRCİ

Unquestionably, one of the most important individuals in establishing the Iraqi-Ebu Hanifah legal tradition and forming its philosophy was Imam Muhammad bin Hasan al-Shaybani (d. 189/805). His writings, which are categorized as *Zahir al-Riwayah* (or *usūl*) and *Nadir ar-Riwayah* (or *nawadir*), mostly reflect the opinions of Imam Abu Hanifa (d. 150/767), Abu Yusuf (d. 182/798) and Muhammad, the founders of the sect. The basic founding beliefs and doctrines of the sect are included in the *Zahir al-Riwayah* works, which make up the foundation of the sect since they are considered to be strong and credible in terms of narrative. Besides this, Shaybani's *Nadir ar-Riwayah* works, which fall under a different category and are less reliable than the former, are regarded as the sect's secondary sources, or the co-founders' viewpoints and legal reasoning. These sources, which make up the first two of the three legal propositions of the sect, serve as the foundation for most of the jurisprudence and regulations formed from these provisions in the Hanafi school of law. The works of *waqīāt/nawāzil* are the third legal proposition, which, unlike the other two, does not establish the law but rather sustains it and fills the void. While the legislative sources are based on the *ijtihād* of Abu Hanifah and his close circle, the writings of the *waqīāt/nawāzil* type are primarily based on the opinions, suggestions, and jurisprudence of the jurists who could not personally meet the main founder of the school, Abu Hanifah, but who nonetheless learned from his pupils or were educated in later generations according to sectarian norms and developed competence in this field.

Among the sheiks that emerged in the regions of Belh, Bukhara and Iraq, the first example that recorded and compiled the views of particularly the sheiks of Belh on new events is the work titled *Kitab-al-nawāzil* by Abu Al-Layth Al-Samarqandī (d. 373/983). In addition to allowing for the creation of a new literature

in the Hanafi sect, this work also guided the direction of the *vaqiat* (*nawāzil*) literature that emerged later. *Kitab al-nawāzil*, which is the most important representation of the said literature that emerged in the 4th (10th) century AH and peaked in the 6th (12th) century AH mostly in the Bukhara region, also serves as the first example of its type.

In recent years, certain studies have been conducted on *Kitab al-nawāzil* in Turkey and foreign countries. Despite having numerous manuscripts, the work hasn't received appropriate critical attention. Although some volumes of *Kitab al-Nawāzil* are the subject of inquiry, few copies or copies of poor quality were employed in these studies. Since it is based on a single, imperfect manuscript, the edition that Darul Kutubul Ilmiyyah issued, which includes the full work, is far from being a scientific study. As can be seen, it is difficult to mention a reliable review of *Kitab al-Nawāzil*, which led a turning point in the Hanafi fiqh tradition. Therefore, integrating the work into the literature with a solid critical review will fill an important gap in the fiqh literature and particularly the Hanafi jurisprudential literature. In this direction, the first task is to access as many copies of the said work as possible and promote them. In the present article, the domestic and foreign copies of *Kitab al-Nawāzil* by Abu Al-Layth Al-Samarqandī accessed or identified will be introduced.

A wide literature review has been conducted on the written copies of *Kitab al-Nawāzil*. Although nearly fifty copies of *Kitab al-Nawāzil* have been identified in various libraries around the world, it was found that some of these were recorded into catalogues as *Kitab al-Nawāzil* by accident despite being different works. Certain accessed copies could not be obtained due to various reasons. The copies obtained do not contain the author's copy or copies that were read by the author or interchanged with the author's copy. Additionally, there is no chain of copies traced back to the author. The oldest of the copies traced back to the period ranging between the 6th-12th (12th-18th) centuries AH was written approximately two centuries after the passing of the author. However, as stated in the assignation record of certain copies, the originals of the said copies were written approximately forty years after the passing of the author. Despite not including such records - as can be understood from certain statements in the book's text - there are also copies which are understood to be traced back to the originals written during the lifetime of the author.

The promotional order of the copies was based on chronology. In the introduction of the copies, the copying dates (if available), location and the name of the copyist will be stated. Additionally, information will be provided regarding the writing (calligraphy) style of the copies, the number of lines and foils, records such as appropriation, foundation, vault, replication and, if available, seal inscriptions. In addition, it will be determined whether the copies are complete or incomplete. In general terms, the notes, annotations and comments in the sidenotes of the copies will be discussed, as well. If available, assignment records will be conveyed with original statements. As part of the copy review, library catalogues in Turkey as well as European, African, Asian and Arabic countries were examined in detail. As a result of the study, forty-nine (49) copies under the title *Kitab al-Nawâzil* attributed to Samarqandî were detected. Although thirteen of these were not *Kitab al-Nawâzil* by Samarqandî, they were catalogued with this name accidentally. *Mukhtarat Al-Nawâzil* by al-Marghinani was also attributed to Samarqandî by accident many times and entered the catalogues incorrectly. Our knowledge regarding nine of the remaining thirty-six copies is limited with the information in the catalogues. Despite numerous efforts from various channels, these nine copies could not be obtained. After eliminating these, all the twenty-seven copies remaining belong to *Kitab al-Nawâzil*.

Keywords: Islamic Law, Hanafi Madhhab, Wākīāt, Nawâzil, Samarqandî, Kitâb al-Nawâzil, Copy.

